

Militaire Spectator.

De MILITAIRE SPECTATOR verschijnt maandelijks, in Nos. van 3 vellen druks; zoodat de Jaargang uit 36 vellen druks (behalve de bijvoegsels, die gratis geleverd worden) bestaat, en voor f 6,25, uitgenomen de platen en kaarten, welke afzonderlijk betaald worden, aan de respectieve geabonneerden wordt afgeleverd. Aan de geabonneerden in de Nederlandsche Overzeesche Bezittingen, wordt de Jaargang, uit hoofde van de 40 pCt. rabat voor transport-, assurantie- en commissie-gelden, tegen de betaling van f 8,50 afgeleverd.

Men abonneert zich bij alle Post-Directeuren en Boekhandelaren door het geheele Koninkrijk. Alle inzendingen voor dit Militaire Tijdschrift bestemd, geschieden vrachtorij aan de Uitgevers BROESE & COMP. te Breda, of aan den Directeur, den kapitein VAN RIJNEVELD, van de rijdende artillerie, te Breda, met het opschrift: voor den Militairen Spectator.

VERHANDELING

OVER HET

KRIJGSWEZEN DER VOORNAAMSTE EUROPESCHE MO-
GENDHEDEN.

VOORWOORD.

Raadgevingen en wenken van verschillende kanten, in den loop des vorigen jaargangs van dit tijdschrift, aan mij gegeven, hadden mij bedacht doen zijn op verbeteringen, aan te brengen in den gewonen werkring van den *Militairen Spectator*. De aandacht der redactie was voornamelijk getrokken geworden, op de moeite, welke zich sommigen gaven, om dit tijdschrift door een onderling abonnement, het zij in de sociëteiten, of uit de korps-boekverzamelingen te lezen; iets dat door enkele chefs wordt bevorderd, en dat weldra de periodieke militaire drukpers in ons vaderland zoude onderdrukken. Vele onzer geabonneerden schrijven dit toe aan de menigte militaire werken, welke thans het licht zien, en die door hunne blijvende waarde de intekening uitlokken. De belangstelling in het blijvende bestaan van dit tijdschrift, het eenige wat zich, tot nog toe, in ons vaderland heeft kunnen staande houden, is alzoo werkzaam geweest, om aan de redactie de middelen te wijzen, om het dreigende gevaar eenigzins onschadelijk te maken. Verlangende, om van onze zijde alles te doen, wat zoude kunnen strekken tot bevordering dezer vriendschappelijke bedoeling, hebben wij dan ook besloten, om vele stukken, welke voor eene bijzondere uitgave bestemd waren, in dit tijdschrift op te nemen. Of de *Militaire Spectator* daardoor eene meer blijvende waarde zal verkrijgen, laten wij aan het verlichte oordeel der lezers over; en of het bovenbedoelde gevaar daardoor kan worden afgewend, zal de ondervinding leeren.

Voorloopig heb ik mij bepaald, tot het opnemen van zoodanige stukken, welke zamenstelling eene uitgebreide boekverzameling of eene active briefwisseling vorderde, en maak alzoo eenen aanvang met het hierboven genoemde onderwerp. Hetzelve zal, geloof ik, in eene lang gevoelde behoefte

en in een voornaam vraagpunt van het repertorium der krijgskennis, van de naar hooger rang dingende officieren voorzien. Uit de wijze van deszelfs bearbeiding, zal tevens blijken, welke moeite daarmede verknocht was, en hoe groot de reeks der navorschingen is, die ik in het werk heb moeten stellen, om dit vraagpunt eenigzins volledig te beantwoorden.

J. C. VAN RIJNEVELD.

ALGEMEENE INLEIDING.

De studie van het krijgswezen van onzen tijd, zal en moet voorzeker eene ruime plaats beslaan, in de opgezamelde, of nog te verkrijgene kennis van den officier, die aanspraak wil maken op meer dan gewone kunde. De mogendheden, welke haren invloed door de ontwikkeling van een' wel begrepen en goed ingerigten krijgsstaat trachten te behouden, en die met de verbeteringen, welke daarbij in andere legers worden ingevoerd, gelijken tred willen gaan, hebben dan ook, vooral in de laatste tijden, alle middelen aangewend, om deze studie, bij hunne hoofd-, staf- en andere officieren aan te moedigen. Voor de legers, die eenmaal kunnen geroepen worden, om in een onderling verband, tegen eenen algemeenen vijand te ageren, wordt deze studie nog belangrijker, zoowel ten opzichte van den aard en de bijzonderheden der legers, waarmede men kan verbonden worden, als van die welke zij vermoedelijk tegen over zich zouden hebben. De ondervinding toch van vroegere jaren, heeft het met sprekende bewijzen gestaafd, hoe noodlottig de onwetenschap omtrent de zamenstelling en taktische bijzonderheden van bondgenooten en partijen konde werken, en hoe dikwerf zelfs hoogere aanvoerders het zich beklagde hebben, dat zij deze studie verzuimd of hadden laten verzuimen. En wanneer het dan, voor de gouvernementen zelve, als van het grootste belang gerekend wordt, dat hunne afgezanten in hunne betrekking, door middel van eigene ervaring, of van die hunner toegevoegde omgeving, of wel door daartoe bestemde beambten of reizende officieren, steeds in kennis blijven met den aard, de bijzonderheden, veranderingen en wijzigingen in de legers hunner naburen, bondgenooten en par-

tijen, dan is het van niet minder belang, om die kennis algemeen te verspreiden.

De kennis van het kriegswezen van onzen tijd, behoort tot het repertorium der algemeene staatkunde, omdat het de innerlijke waarde van de staatskrachten der verschillende mogendheden doet kennen, en de krijgsmagt thans, veel meer dan de uitgestrektheid der landen of grootte bevolking, de staatkundige beduidenis van deze of gene mogendheid bepaalt. Zij heeft alzoo hare grenzen in de algemeene krijgskunde niet alleen, maar deze strekken zich een goed eind wegs uit in het diplomatische vak. Voor de eerste bepaalt zich deze kennis hoofdzakelijk tot de sterkte, samenstelling, wijze van aanvulling, den aard en de tactische bijzonderheden; — voor het tweede punt grijpt zij eenigzins verder, tot in de overeenstemming tusschen de strijdkrachten, de bevolking en het finantiewezen, alsmede tot den natuurlijken aanleg en de stemming der bevolking voor de krijgsdienst. De voorstelling van beide deze gedeelten, is het doel onzer bemoeijingen geweest.

Ieder Europesche Staat vindt zich tegenwoordig verplicht, tot het onderhouden van een staand leger, welks sterkte in verhouding staat tot zijne grondmagt. Uit dien hoofde is de totale sterkte van al de staande legers in Europa, in de loopende oogenblikken, in verhouding tot de bevolking, aanmerkelijk grooter dan in vroegere tijden. Hiervan zijn echter uit te sluiten enkele staten, die in de achttiende eeuw, dubbel en driedvoudige sterker legers op de been hielden, b. v. Pruisen, onder *Frederik Wilhelm I* en *Frederik de Groote*. Algemeen kan men aannemen, dat de tegenwoordige behoefte der staande legers, in tijd van vrede, met 1 procent van de bevolking toereikend is, terwijl laatstgenoemde steeds 5 procent onder de wapenen hielden. Dit waren echter uitzonderingen op den algemeenen regel. De verbeteringen, in de samenstelling, opvoeding en aanvulling der legers aangebragt, laat thans toe, om, des noodig, in den kortst mogelijken tijd, de sterkte der legers te verdubbelen en te verdriedvoudigen.

Wanneer nu deze een procent der bevolking de algemeene maatstaf ware voor de verhouding der strijdkrachten, welke men tot verdediging, in de gezamenlijke staten van Europa gereed moet houden (zoo als zulks in de staten van het Duitsehe verbond, volgens de traktaten is aangenomen), zoo zoude de totale sterkte van de gezamenlijke staande legers in Europa, ongeveer 2,520,000 man bedragen. Deze sterkte is in de werkelijkheid veel geringer, daar o. a. Engeland slechts $\frac{1}{3}$ procent zijner bevolking aan de landmagt afgeeft, en de meeste der niet Duitsehe en kleinste staten, hoogstens $\frac{1}{2}$ procent hunner bevolking onder de wapenen houden.

Volgens eene vrij naauwkeurige berekening (1) komen:

1°. Voor de staten van		man.
den 1 ^{sten} rang met 135,000,000 zielen, slechts met 1,370,000		
2°. Voor de staten van		
den 2 ^{den} rang met 60,000,000 — — —	400,000	
3°. Voor de staten van		
den 3 ^{den} en 4 ^{den}		
rang met . . . 17,000,000 — — —	150,000	
Alzoo voor 252,000,000 zielen		1,900,000

Deze 1,900,000 vormen, ongeveer de effectieve sterkte der staande of actieve legers, en nu wordt het een onderwerp van meer speciale studie, hoedanig deze legers in de verschillende staten, in tijden van oorlog, of in bijzondere omstandigheden, veroverings-plannen, volks-oorlogen, enz., worden versterkt en aangevuld. Eene andere, vrij algemeene en naauwkeurige berekening, heeft doen zien, dat de staande legers $\frac{1}{3}$ à $\frac{1}{4}$ gedeelte der staatsinkomsten, voor onderhoud kosten.

Het onderwerp dat wij ons voorgenomen hebben, te behandelen, is van vrij grooten omvang, doch reeds voor het grootste gedeelte voor den druk gereed. Wij kunnen echter geenszins beloven, dat hetzelfde in den loop van dezen jaargang zal afgehandeld worden. Om eentoonigheid te vermijden, kunnen wij ook slechts een gedeelte van ons algemeen bestek daaraan toewijden. De beschouwing van den aard en de bijzonderheden der krijgsmagt van elke mogendheid, vormt ook een stuk op zich-zelf, dat in een of twee nummers kan worden opgenomen. Ieder dezer beschouwingen zal door eene afzonderlijke korte inleiding worden voorafgegaan, om den lezer op het standpunt te plaatsen, vanwaar men het behandelde moet overzien.

Bij de indeeling van het werk, hebben wij ons voornamelijk bepaald tot de bijzondere waarde van de te beschouwene krijgswezens, ten einde men de trappen van vergelijking zoo gemakkelijk mogelijk zou kunnen overzien. Bij de inleiding van elke afzonderlijke beschouwing, zullen de voornaamste bronnen worden opgegeven welke wij geraadpleegd hebben, en die tot verder onderzoek kunnen strekken.

I.

DE AARD, ZAMENSTELLING EN BIJZONDERHEDEN VAN HET PRUISSISCHE KRIEGSWEZEN.

INLEIDING.

Bij de beschouwing van den aard en de samenstelling van het krijgswezen en der strijdkrachten van de voornaamste mogendheden van ons werelddeel, verdient in alle opzichten het

(1) Zie *F. W. Schubert, Handbuch der Allgemeine Staatskunde von Europa*, I. Band, erster Theil. Königsberg 1835.

koningrijk Pruisen vooraf te gaan. Deszelfs militaire stelsel, met rijpe verstands-ontwikkeling ontworpen, en met monarchale kracht ten uitvoer gelegd, staat dáár als eene type van verwezenlijke volmaaktheid, te midden der Europeesche volksbeschaving, en strekt tot leerrijke beschouwing, van den staats- en krijgsman niet alleen, maar kan ook dienen tot eenen toetssteen van alles, wat met dit onderwerp in verband staat. Voorwaar, eene gewigtige reden, om den aard en de samenstelling van het Pruisische krijgswezen eene voorname en eerste plaats te doen bekleeden bij de behandeling van het onderhavige onderwerp. Een aantal bronnen stond ons ter dienste, om hetzelfde met gedegen omvang te schetsen; bronnen, die het kenmerk van waarheid en werkelijkheid dragen, en die bij eene naauwkeurige toetsing en vergelijking, ons geen twijfel hebben overgelaten, omtrent de juistheid der hier volgende opgaven. Ook dit was eene beweegreden, waarom wij dit stelsel meer uitvoerig hebben behandeld.

Het Pruisische krijgswezen verdient eene bijzondere aandachtige beschouwing, vooral omdat het op het stelsel van algemeene dienstpligtigheid berust, en dit stelsel zoodanig is toegepast, dat het noch de nationale nijverheid, noch het maatschappelijk leven stoort of beperkt. Daardoor is een nieuwe band ontstaan, die de geheele natie, als het ware, omvat: elk Pruisisch burger is soldaat, elk soldaat is burger. Dit gaf den maarschalk *Blucher* aanleiding tot het volgende gezegde: «Eigenlijk weet men bij ons niet meer, waar de soldatenstand begint en de burgerstand eindigt.»

Door de vermenging, toenadering, aanraking en wrijving van al de volksklassen, door algemeene dienstpligtigheid veroorzaakt, heeft men eenen reuzenstap gedaan tot de veredeling van het volk. Het staande leger is de groote oefenschool, welke een ieder door moet gaan, vóór dat hij zich aan eene bepaalde maatschappelijke of burgerlijke betrekking kan toewijden. Het is eene oefenschool, waarin de geest van orde, gehoorzaamheid en een geregeld gedrag, meer dan bij elken stand, voorzit; waarin de zelfstandigheid van het karakter, zich trapsgewijze ontwikkelt, en waarin men den soldatenstand leert achten en liefhebben.

Dit stelsel heeft in Pruisen reeds diepe wortels geschoten, en is in de loopende tijden eene wenschenswaardige volmaaktheid genaderd. In dat stelsel ziet de geheele natie den waarborg harer onafhankelijkheid.

Uit dit oogpunt moet het krijgswezen van het koningrijk Pruisen beschouwd worden, en daaruit is af te leiden, welke rol die mogendheid, in eenen algemeenen oorlog, zoude kunnen vervullen.

De werken waaruit wij de hierna volgende bijzonderheden hebben getrokken, zijn:

- 1°. *Ressort und Organismus sämtlicher Preussischer Staatsbehörden und öffentlicher Anstalten*, von J. D. F. RUMPF, Königlich Preussischem Hofrathe. Berlyn 1857.
- 2°. *Artilleristisches Taschen-Buch zunächst für Avancirte und ältere Kanoniere zu denen Selbstbelehrung. Nach den neuesten Bestimmungen bearbeitet von W. MEINKE, Hauptman in der 3ten Artillerie-Brigade und Director der Brigade-Schule.* Magdeburg 1854.
- 3°. *Dienstvorschrift für die Unter-officiere der Königl. Preussischen Artillerie, auf Befehl S. K. H. des Prinzen AUGUST VON PREUSSEN.* Berlyn 1852.
- 4°. *Der Preussische Staat in allen seinen Beziehungen, II^{ter} band.* Von Freyherr L. VON SEDLITZ-NEUKIRCH. Berlyn 1836.
- 5°. Verschillende nummers van de *Allgemeine Militär-Zeitung*, welke de laatste veranderingen en wijzigingen hebben opgegeven.
- 6°. *Das heutige Preussische Militair System*, opgenomen in het *Zeitschrift für Kunst, Wissenschaft und Geschichte des Krieges, Jahrgang 1858. Siebenter Heft.*
- 7°. *Handbuch zur Belehrung der Landwehr Subaltern Officiere.* Berlyn 1857.
- 8°. *Bildung und Führung einer Infanterie-Compagnie.* Berlyn 1828.
- 9°. *Lehrbuch für Regiments-Schulen der Kön. Preussischen Infanterie.* Glogau 1828.
- 10°. Bijzondere bescheiden.

HET MILITAIRE WEZEN.

Hetzelve is verdeeld in twee hoofddeelen, te weten:

A. De gewapende magt of het zuivere krijgswezen.

B. Het militaire beheer (*Militär Verwaltung*.)

A. De gewapende magt bestaat uit het staande (actieve) leger, uit de *Landwehr* van den 1sten ban, uit de *Landwehr* van den 2^{den} ban, en uit den *Landstorm*.

1°. Het *staande leger* wordt zamengesteld uit dienstpligtigen en uit vrijwilligers. De dienstpligtigheid strekt zich uit over alle jonge lieden van het mannelijke geslacht, van 20 tot 25 jaren. Het ministerie van binnenlandsche zaken en dat van oorlog zijn met de uitvoering der wet op de dienstpligtigheid belast, terwijl die door de generale kommando's, de opperpresidenten en bijzondere commissiën, uit officieren en civiele beambten zamengesteld, wordt ten uitvoer gelegd. De voor de krijgsdienst opgeroepene jonge lieden, blijven 5 jaren onder de vaandels; daarna naar hunne haardsteden terug gezonden, worden zij bij de reserve van het staande leger ingedeeld, in welke betrekking zij nog twee jaren dienstpligtig aan het staande leger zijn. Zoodra de jonge lieden dezen tijd

hebben uitgediend, treden zij in de Landwehr van den 1sten ban, voor den tijd van 7 jaren, om alsdan wederom voor 7 jaren bij de Landwehr van den 2^{den} ban te dienen.

Daar nu gewoonlijk het aantal der aanwezige dienstplichtigen veel grooter is, dan het benoodigd aantal manschappen voor de aanvulling van het leger, zoo heeft er voor die aanvulling eene zekere klassificatie plaats, waarbij de jongste voorgaan. Men neemt alzoo eerst de 20jarige klasse, en levert deze geen genoegzaam getal op, dan gaat men tot de 21jarige klasse over enz. Dit geschiedt bij loting.

NOTA. Op verre na heeft het leger de bevolking van 20 tot 25 jaren, tot aanvulling niet noodig, aangezien het leger jaarlijks slechts om het $\frac{1}{2}$ hernieuwd wordt. Van de 100,000 jonge lieden, welke hun 20ste jaar bereikt hebben en waarvan ongeveer slechts 80,000 voor de dienst geschikt bevonden worden, worden slechts 25,000 voor de dienst van het staande leger bestemd. Het overschietend gedeelte gaat in de reserve en bij de Landwehr over

De koninklijke garde wordt uit alle gewesten van het rijk gerekruteerd. De kavallerie kiest bij voorkeur de jonge lieden, welke gewoon zijn met paarden om te gaan; de artillerie kiest handwerkslieden en doet nog eene bijzondere keuze voor de 12de batterijen; de zonen van onder-houtvesters worden bij voorkeur den jager-bataillons toegedeeld, terwijl de pionniers de bergbewoners en bergwerkers bij zich indeelen.

Ieder dienstplichtige kan, nadat hij zijne drie jaren gediend heeft, zich op nieuw voor drie of zes jaren verbinden, zonder daartoe de toestemming zijner ouders of voogden noodig te hebben. Daarvoor erlangt hij de eer-sabelkwast (*Ehren-troddel*) en eene maandelijksche toelage van 15 silvergros, en ook, naar gelang van zijnen dienstdienst, aanspraak op verzorging bij invallende onbekwaamheid voor de dienst. Zoo hij tot de klasse der onder-officieren behoort, dan heeft hij, na 9jarigen dienstdienst, aanspraak op eene aanstelling bij de civile dienst, en wel naar gelang zijner kennis en bekwaamheden.

De vrijwillige indiensttreding kan geschieden met vocatie voor de wapenen of andere militaire dienst. Voor de eerste categorie kan het op drie wijzen plaats hebben: 1°. door vrije keuze van de militaire dienst, met vooruitzicht op bevordering, na afgelegd examen; 2°. door zonder opgeroepen te zijn, zich vóór het 20ste jaar, aan te melden, om de 5 gevorderde jaren te dienen, in welk geval men, bij bijzondere geschiktheid, eene wapensoort kan kiezen; en eindelijk 3°. door eenjarige vrijwillige dienst. Op dit laatste kunnen aanspraak maken, die jonge lieden, welke hunne studien willen voleindigen (ook voor kunstenaars, schilders, beeldhouwers, enz.); deze vrijwilligers moeten zich op eigen kosten kleeden, uitrusten en verder bekostigen. Na deze 1jarige dienstdienst krijgen zij verlof, doch staan nog 2 jaren bij de reserve van het

staande leger; vervolgens gaan zij, even als alle andere vrijwilligers, tot de Landwehr van den 1sten en 2^{den} ban over.

De vrijwillige indiensttreding bij de niet gewapenden, heeft betrekking op de chirurgijns, apothekars, hoefsmeden, veeartsen, schippers, enz. Deze vrijwillige intrede heeft insgelijks voor den tijd van één jaar plaats, met kleeding en verpleging uit eigene middelen. Indien zij deze kosten niet kunnen bestrijden, dan blijft hun dienstdienst op 5 jaren bepaald.

2.) De Landwehr van den 1sten ban bestaat uit alle jonge mannen, beginnende van de 21 jaar tot en met het 23ste jaar, welke niet bij het staande leger dienen; uit vrijwilligers, welke bij de jager- en scherpshutters-bataillons worden geoefend; uit de manschappen van het 26ste tot het 32ste levensjaar.

Deze Landwehr is bestemd om in oorlogstijd het staande leger, zoowel binnen- als buitenlands, te ondersteunen. In vredetijd is dezelve — uitgenomen den staf, en den tijd voor de vorming en oefening noodig — met groot verlof.

De staf van een Landwehr-bataillon in tijd van vrede, bestaat uit:

Een kommandant.

» adjudant en comptable (*Rechnungs-führer*.)

» bataillons-chirurgijn.

» ——— tambour.

» ——— schrijver.

» geweermaker.

Deze staf en bovendien 1 sergeant-majoor (*Feldwebel*), 1 *capitaine d'armes* en 2 Gefreiten (1) bij de infanterie, en van elk kavallerie-eskadron, 1 officier, 1 wachtmeester, 5 Gefreiten en 1 trompetter, worden betaald (bezoldigd) en vormen het bezoldigde Landwehr-kader.

Deze Landwehr wordt, op zekere bepaalde dagen per maand, bij kleine afdeelingen, in en nabij het oord der inwoning, en gedeeltelijk eenmaal des jaars, in groote afdeelingen, in verband met het staande leger, geoefend. Bij de laatstbedoelde oefeningen, wordt de Landwehr, even als het staande leger bezoldigd.

5.) De Landwehr van den 2^{den} ban, wordt uit alle manspersonen, welke, zoowel uit het staande leger, als uit de Landwehr van den 1sten ban treden, en uit alle weerbare mannen tot en met het 39ste levensjaar, te zamengesteld. Dezelve is bestemd om in tijd van oorlog, de garnizoenen of garnizoensbataillons te versterken, of wordt naar de omstandigheden, in haar geheel, tot het bezetten van plaatsen, of tot versterkingen van dien gebedigd. De kommandant der Landwehr van den 1sten ban, is in vredetijd insgelijks belast met het beheer van

(1) De Gefreite is eigenlijk een soldaat van de 1ste klasse.

dat des tweeden bans. In vreedstijd bestaat zij slechts op het papier.

4.) De landstorm bestaat uit alle weerbare mannen tot het 50ste levensjaar, welke zich niet bij het staande leger of bij de Landwehr in dienst bevinden; uit alle manschappen welke hunnen tijd bij de Landwehr hebben uitgediend, en uit alle weerbare jonge lieden, van de 17 tot de 20 jaren. De landstorm vereenigt zich in het geval van eenen vijandelijken overval, op bevel des konings. De tezamenstelling daarvan wordt door de leiding van het departement van binnenlandsche zaken en dat van oorlog bezorgd.

B. Het Militair beheer. Hetzelve wordt uitgeoefend door 6 hoofddepartementen, te weten:

- 1°. Het departement van oorlog; 2°. de generalen staf;
- 3°. de generale kommando's; 4°. de geneeskundige dienst;
- 5°. het justitiewezen; 6°. het kerkelijk bestuur.

1°. Het departement van oorlog heeft deszelfs vroegere organisatie van 1809 herkegen, en is diensvolgens in drie afdeelingen verdeeld. In de 1ste afdeeling worden de legeraangelegenheden bearbeid; daartoe behooren de organisatie, oefening en het beheer van het leger; de 2de afdeeling bezorgt de artillerie-zaken, welke de uitrusting van het leger, en de vestingen met materiele strijdmiddelen van allerlei aard, betreffen; de 3de afdeeling bearbeidt de ingenieur-aangelegenheden.

Eene afdeeling voor persoonlijke aangelegenheden staat onmiddellijk onder den minister van oorlog.

Een militair oeconomie-departement, bestaande uit vijf afdeelingen, onder directie van een luitenant-generaal. Verder zijn *onmiddellijk* aan het ministerie van oorlog onderworpen:

- 1°. Inspectie der remonte.
- 2°. Inspectie der geschut-gieterijen, buskruid en wapenfabrieken.
- 3°. Het marine-depôt te Straalsund.
- 4°. Contrôle van het intendanten-wezen.
- 5°. Algemeene militaire kas.
- 6°. Militaire weduwenkas.
- 7°. Geneeskundige dienst.

2°. De generale staf staat insgelijks met het departement van oorlog in verband. (Zie daarover verder.)

3°. De generale kommando's; deze met hunne generale staven, voeren het oppertoezicht over alle militairen, in een gewest aanwezig. Aan het hoofd van elk kommando, staat een generaal van den 1sten rang, welke alzoo het bevel over de linietroepen, de Landwehr, garnizoens-troepen en invaliden voeren.

4°. De geneeskundige dienst staat onmiddellijk met het departement van oorlog in verband. (Zie daarover verder.)

Bij elk dezer generaal kommando's is een intendanten-wezen gevoegd, bestaande uit 1 intendant, 3 intendanten-raden, 1 assessor en 7 assistenten. Deze staan met het militair oeconomie-departement in verband.

5°. Het justitie-wezen is in het hoogste ressort opgedragen aan den minister van oorlog en aan die van justitie. Verder uit een generaal-auditeur, als president van de hooge vierschaar, bestaande uit vier opper-auditeurs, als raden. Voorts bestaan er krijgsraden, welke in onderscheidene klassen verdeeld zijn, en waarvan de rangen der leden wettiglijk bepaald zijn, naar mate van de rangen der beschuldigten waarover zij te oordelen hebben.

Ook bestaat er bij elk regiment of artillerie-brigade eene zogenoemde regtbank van eer, welke over de twisten van officieren, onder elkander, over persoonlijke aanrandingen of beledigingen, beslissen moet. De hoofd-officieren behoeven zich daaraan niet te onderwerpen, dewijl de koning zelf, of in zijnen naam, de divisie-generaals, over hen uitspraak doen. Deze regtbanken zijn bevoegd te beslissen over de verwijdering uit den officiersstand, waardoor de officiers-regten verloren gaan; ontslag uit de dienst; verlies van aanspraak op bevordering, voor te bepalen bevorderings-gevallen, en eindelijk over de vrijspraak.

6°. Het kerkelijk bestuur bij het leger staat onder de leiding van eenen hoofd-almoezenier (*Feld-Probst*); verder zijn er bij elke divisie twee divisie-predikers, en bij elk legerkorps een opper-prediker.

ALGEMEENE GEVOLGTREKKINGEN.

Het innige verband dat hier tusschen de weerbare bevolking bestaat, maakt eene volkomene ineensmelting van het legerbeheer met alle andere takken van het staatsbestuur, in Pruisen, meer dan in elken anderen staat van ons werelddeel, noodzakelijk. Om deze redenen, wordt Pruisen bij voorkeur een *militaire staat* genoemd. Volgens de gebruikelijke beteekenis van eenen zoodanigen staat van zaken, verbindt men met dat denkbeeld eene zekere neiging of zucht tot verovering; echter is dit hier geenszins het geval, daar de wezenlijke strekking van het Pruissische militaire stelsel van defensiven aard is. Het leger en het volk zijn één, en worden jaarlijks meer en meer vereenigd. De korte diensttijd, voor het staande leger bepaald, en het garnizoen houden der dienstplichtigen, binnen de gewesten en kantons, waarin zij geboren of woonachtig zijn, kunnen het leger nimmer van het eigenlijke volk doen vervreemden. Dit stelsel, dat in vele andere staten, bijzonder veel zoude toebrengen, om den krijgsgesest van het leger uit te doven, en te doen plaats maken voor burgerlijke begrippen, heeft in Pruisen eene tegenovergestelde werking

voortgebracht, daar het den kriegsgeest op de geheele bevolking heeft ingeënt. Met een dusdanig staats-organismus, is Pruisen een van de geduchtste mogendheden geworden, wat innerlijke kracht voor de landsverdediging betreft, zoo lang er eenheid en trouwe verkleefdheid aan de bestaande orde van zaken onder de bevolking blijven heerschen; doch er is welligt ook geene mogendheid, die minder vrij is in het oorlogs-initiatief, dan Pruisen, zoodra het er op aankomt, om voor deze of gene partij te kiezen, als de volksstemming de keuze geenszins bilijkt.

De tegenstanders van het Pruisische militaire stelsel, hebben zich meermalen moeite gegeven, om te betoogen dat het bij eenen eventuelen oorlog, nimmer in zijn geheel konde worden ten uitvoer gelegd, omdat het geenszins in overeenstemming staat met de finantie hulpbronnen der monarchie. Verder, dat het wel niet te betwisten is, dat het, volgens de overtuigendste berekeningen, Pruisen geenszins aan manschappen, maar wel aan paarden en oorlogs-materieel zoude ontbreken, zoodra het deszelfs geheele geprojecteerde magt op de been wilde brengen.

Voor het voeren van eenen offensiven oorlog, ten doel hebbende om veroveringen te maken, of die zonder medewerking der volksstemming was aangegaan, konde het eerste punt eenigzins als geldend beschouwd worden; doch in de tweede vooronderstelling heeft men zich geheel bedrogen. Bij eenen defensiven oorlog, die door eene groote krachtsontwikkeling, spoedig zou beslist zijn, is de finantie staatskracht van de Pruisische monarchie toereikende, omdat, in dit geval, de natie tot het doen van de grootste opofferingen bereid zoude zijn. Een twintigjarige vrede, waarbij het hooge bestuur nimmer de mogelijkheid van eenen oorlog uit het oog verloren heeft, eene goed begrepene oeconomie, en de vrijheid van handeling in het wel doordachte belang des rijks, zonder door delibererende kamers gehinderd te worden, heeft de *wapen-, kleedings- en uitrustings-depôts* zoodanig voorzien, dat de in gereedheid zijnde voorraad voor alle gevallen toereikende is.

De vermeerdering der kavallerie en artillerie, om dezelve van den staat van vrede, op den voet van oorlog te brengen, vordert, wel is waar, een overgroot aantal paarden; doch eene aanhoudende zorg en aanmoediging der paardenteelt heeft ook hierin voorzien. Ieder gewest weet welk getal paarden het in verschillende gevallen moet leveren, en bevindt zich daartoe ieder oogenblik in staat. In dit opzigt is de ten uitvoerlegging van het geheele of gedeeltelijke mobielmakingsplan, ook vrij onafhankelijk van de finantie staatsmiddelen, omdat deze paarden niet dadelijk kontant betaald worden, maar, in zekeren zin, onder dienstpligtigheid staan.

Bij de grondvesting van zijn militair stelsel, is Pruisen van het praktische en zeer juiste gezigtspunt uitgegaan: dat de man, die goed gebouwd, sterk, met gezond verstand en met alle uitrustings-voorwerpen rijkelijk voorzien, daarom nog geenszins een bruikbaar soldaat is. Immers uit het hierboven door ons geleverd overzicht, heeft men kunnen ontwaren, met hoeveel omzigtigheid er is gezorgd, dat bij het uitbreken van eenen oorlog, geen persoon in het staande of offensieve leger wordt opgenomen, die niet bereids eenige krijgsofvoeding ontvangen heeft, daar de reserven meer dan voldoende zijn, om het leger voltallig te maken.

Landstorm, Landwehr en het staande leger vormen alzoo een georganiseerd geheel, terwijl het laatste de offensieve kracht, te beschouwen is, als den wortel uitmakende der gewapende staatskracht, en dus het middel, waardoor men de lands-bewapening organiseert.

De normale sterkte van het staande leger, op voet van vrede, is afhankelijk gemaakt van de behoefte, dat het jaarlijks eene aanvulling zoude noodig hebben, ten einde alle dienstplichtige personen van de geheele monarchie, bij zich te kunnen opnemen. Het is echter bekend, dat een vrij aanzienlijk getal dezer dienstplichtigen, zich jaarlijks vrijloten, hetgeen het bewijs met zich voert, dat deze normale sterkte op voet van vrede, wanneer men die uit een eenzijdig gezigtspunt overziet, te gering is. De finantie hulpbronnen van den staat, gedoogen echter geen grooter omvang van het bezoldigde leger; daarentegen zoude men die sterkte ook geenszins kunnen verminderen, zonder het eigenlijk doel van het stelsel te missen.

Wanneer men slechts het stelsel zelf van nabij beschouwt, dan ziet men dat het eene cyclus van 20 jaren omvat, en dat, als men den vredesvoet met 10,000 man wilde verminderen, men daardoor aan de volkswapening 100,000 geocfende soldaten zoude onttrekken. Wanneer men nu aanneemt, dat deze vermindering alleen bij de infanterie zoude plaats hebben, en stelt men de jaarlijksche onkosten, voor een infanterist gelijk aan 60 Rthl., dan zoude dit eene jaarlijksche bezuiniging van 600,000 Rthl. opleveren, en voor de in rede staande cyclus van 20 jaren, eene bezuiniging van 1,200,000 Rthl. Maar dan ook zoude het staande leger 60,000 man onttrokken worden, alzoo 2 legerkorpsen; terwijl ook de Landwehr van den 2^{den} ban, en alzoo de verdediging der vestingen, 40,000 man minder ter beschikking had.

De ondervinding nu heeft geleerd, welk een overwigt de getalsterkte in de schaal der oorlogvoering legt; en Pruisen heeft niet te vergeefs de ondervinding geraadpleegd. Met deszelfs tegenwoordig militair stelsel, toch, heeft het grond om te

hopen, dat het in eenen verdedigings-oorlog, elke vijandelijke coalitie het hoofd kan bieden. Eene vermindering der strijdkrachten van 100,000 geoeffende soldaten, zoude dien grond, in alle gevallen twijfelachtig maken. Had Pruisen eene delibereerende en wetgevende kamer gehad, dan zoude het moeilijk geweest zijn, om de leden, welke toch omtrent het militaire wezen zulke zonderlinge denkbeelden koesteren, van de noodzakelijkheid dezes maatregels te overtuigen; moeilijker nog om haar te overtuigen, dat een 20jarig verzuim, geenszins door het gelukkigste *impromptu* kan worden goed gemaakt. Dat in plaats van 100,000 man geoeffende soldaten, 10,000 rekruten voorhanden zijn, en dat er in den loop van 20 jaren, 1,200,000 Rthl. minder zijn uitgegeven, maakt waarlijk de zaak niet gelijk.

De eerste toerusting tot eenen oorlog vorderen zoo vele geldelijke opofferingen, dat de bezuinigingen van 1,200,000 Rthl., den Staat nog geenszins buiten noodzakelijkheid van schulden te maken zoude stellen. Een millioen, waarmede men de toekomst zoude belasten, weegt niet veel, doch 100,000 man geoeffende soldaten daarentegen, liggen zwaar in de schaal.

Bij het uitbreken van volks-oorlogen, ontbreekt het zelden aan menschen, maar in de meeste gevallen hapert het aan tijd en aan eene planmatige voorbereiding om de volkswapening, vorm en houding te geven. 100,000 geoeffende soldaten, in de volksmassa verdeeld, laten zich zeer spoedig scharen, doch 100,000 rekruten geenszins.

Voor het aannemen en ten uitvoer leggen van eene voldoende landverdediging, behoort monarchale kracht; — delibereerende kamers, waarvan de massa der leden zelden staatkundige studien gemaakt hebben, zijn daarbij eerder na- dan voordeelig, omdat het drijven van bezuiniging doorgaans uit klein-geestige gezigtspunten uitgaat.

De bewoners der oude Pruisische gewesten zijn bijzonder voor den soldatenstand geschikt. Bij de meeste hunner wordt de *militaire geest* met de moedermelk in het bloed overgebracht, en door den *krygszin*, die bij de opvoeding steeds wordt aangekweekt, door de herinneringen aan de daden van hunnen grooten koning en zijne dappere gezellen, valt de vorming van goede soldaten niet moeilijk.

Het Pruisische gouvernement is zelf door den krijgsgesest beziel, en gevoelt de wezenlijke kracht der morele krijgskundige hefboomen. Van daár die jubile's, die volksvermaken, die militaire schouwspelen, die grootsche herinneringen aan den bevrijdings-oorlog, die orde-feesten en die vertooningen, alle ten doel hebbende, om de krygsdienst het hoogste aanzien te geven.

Aan Pruisen kleeft echter nog een der gebreken, die door eene niet goed begrepene zuinigheid wordt voortgebracht, na-

melijk, van geene te bepaalde jaren voor de actieve dienstdijd der opper-officieren te hebben. Met dit gebrek heeft het eene bloedige oudervinding in 1806 opgedaan.

Na dit algemeene standpunt van het Pruisische krijgswezen vlugtig te hebben overzien, moeten wij alsnu overgaan, om de bestanddeelen daarvan meer van nabij te beschouwen.

(Het vervolg hierna.)

OVER

DEN TRAP VAN VORDERING

IN DE

KUNSTMATIGE LIGCHAAMS-OEFENINGEN

BIJ SOMMIGE LEGERS.

Indien al de tijd van oorlog den stempel van krijgsvaring op de strijdwaarde der legerbenden drukt, zoo wordt echter derzelve gehalte alleen bepaald, door de werktuiglijke en intellectuele volkomenheid, welke zij gedurende den rustigen tijd van vrede hebben verworven. Deze waarheid wordt algemeen erkend, en welligt is daaraan nimmer meer oplettendheid verleend, dan sedert den aanvang dezer eeuw, door het daarstellen van eene menigte verschillende instellingen, die de lichaams- en geestvorming van den krygsman tot eenen hoogen trap konden opvoeren. Vooral is het tijdvak van rust, dat sedert 1815 een groot gedeelte der Europeesche legers verleend is geworden; vlijtig ten nutte gemaakt, om op de eenzelvige oefening meerder aandacht te vestigen; eene aandacht die de aaneenschakeling van oorlogsbewegingen niet geoorloofd had aan dit zoo belangrijk onderwijs toe te wijden, en de meest geschikte middelen daartoe met gevolg in werking te brengen. De geheel veranderde wijze van strijden deed de behoefte van deze afzonderlijke hoogere vorming, meer dan vroeger, als onmisbaar inzien, om met haar in overeenstemming te komen. Verrijkt met nieuwe waarnemingen en ontdekkingen, werden de oude, in onbruik geraakte of verwaarloosde vormingsmiddelen, weder in werking gebracht en met nieuwe instellingen vermeerderd, wier voordeelige uitkomsten zich dagelijks meer en meer vertoonden.

Dus zag men door de oprigting van rijsscholen, met het beste gevolg, naar eene volmaking en overeenstemming streven, welke uit een gelijkvormig onderwerp, op eene groote schaal ontsproten, de ruitery, door eenzelvige volmaking, in de maar al te zeer verwaarloosde rijkunst, en een, op ware grondbeginselen gevestigd onderwijs, het naaste bij eene denkbeeldige volkomenheid zou kunnen doen naderen.

De kunstmatige lichaams-oefeningen, vroeger zoo gewigtig geacht voor de vorming des krygsmans, en sints zoo geheel

veronachtzaamd, werden uit de vergetelheid als het ware, opgedolven, en bij alle legers in verschillenden omvang en met meer of minder gunstig gevolg ingevoerd, terwijl aan de schermen de schietkunst, niet allen eene nimmer gekende zorg besteed, maar met eenen nieuwen tak: de bajonet-schermkunst, vermeerderd is geworden. Daardoor is aan de infanterie eene strijdvvaardigheid medegedeeld, welke voorspelt eenen grooten invloed op de krijgsvvoering te zullen uitoefenen. — Het is uit dien hoofde, dat de volgende mededeelingen niet onbelangrijk schijnen, om het tegenwoordig standpunt te beoordeelen, welke de kunstmatige lichaams-oefeningen bij een der legers van ons werelddeel hebben bereikt. Later zullen wij omtrent de rijkunst eveneens eenige mededeelingen laten volgen.

DE KUNSTMATIGE LIGHAAMS- EN WAPEN-OEFENINGEN IN SAXEN.

Nog altijd wordt in Saxen ijverig voortgegaan, om de, op het krijgsvgebruik toegepaste, gymnastische oefeningen, welke aldaar een zoo hoogen trap van ontwikkeling hebben bereikt, meer en meer te volmaken en te beoefenen. De bajonet-schermkunst is het vooral, welke aldaar het eerste eenen regelmatigen kunstvorm ontvangen heeft, en tot eene volkomenheid gebragt is, die de bewondering van alle militairen wegdraagt, welke de oefeningen der infanterie van de bezetting van Dresden in oogenschouw mogten nemen. Bijzonder deden zulks de proeven, welke, den 6den Mei des vorigen jaars, in tegenwoordigheid van Z. M. den koning, door de jonge officieren, onderofficieren en *Gefreiten* van het lijfregiment en het 2de regiment infanterie van linie, werden gegeven. Onder opzigt van den majoor *von Goldacker* en den kapitein *von Selmnitz* (1), zoo beoemd door zijn klassisch werk over de bajonet-schermkunst, verrigten zij achtereenvolgens de onderscheidene kunstmatige lichaams- en wapen-oefeningen, met eene naauwkeurigheid en vaardigheid, die niets te wenschen schenen over te laten.

De oefeningen vingen aan met die der bajonet-schermkunst, waarbij tegen elkander den aanval en de verdediging de uitgeoefend, en naar de ballen gestoten werd; daarop volgden de gevechts-bewegingen tegen ruitery. Vervolgens werden de sprongen met volkomen wapenrusting, zoo wel over een, ter hoogte van $5\frac{1}{2}$ voet, gespannen koord, als over eene gracht van 10—12 voet breedte, uitgevoerd, gevolgd door den balanceergang over eene smalle, vrijliggende balk. De behendigsten sprongen, zonder geweer over slagboomen, ter hoogte van 4, 5 en 6 voeten; anderen deden zulks met hulp van eenen springstok, over eene stang van 5 vt. hoog. Met bijzondere belangstelling zag men de sprongen tegen een steenen muur van 10—12 voe-

ten hoog, wegens de daarmede gepaarde moeijelijkheid, uitvoeren. De springer bereikt met behulp van zijnen stok, omtrent de halve hoogte met zijne voeten, steunt alsdan nadrukkelijk tegen den springstok, ten einde de voeten zooveel te kunnen voortzetten, tot hij den bovenkant des muurs met de hand bereikt, waarop hij zich dan met vlugheid volkomen opwipt. Nadat zulks afzonderlijk uitgevoerd en aangewezen was, werd het praktikale nut dezer behendigheid aangetoond. Daartoe werd de muur, ter verdediging door schutters bezet, en eene andere afdeeling met den aanval belast. Terwijl nu van deze een gedeelte tirailleurs tot bestorming, tegen de poort voortrukten, snelden anderen tegen den muur aan, welke zij met bewonderenswaardige snelheid, op bovenvermelde wijs beklimmen, en zich daarop hunne geweren van de beneden geblevenen lieten aanreiken. Onmiddellijk begon nu een levendig geweervuur van des hoogte des muurs tegen de verdedigers, die in de binnenruimte der sterkte verondersteld werden, te zijn.

De verdere oefeningen hadden ten doel, om de voordeelen te doen in het oog vallen, welke de bajonet-schermkunst in den kamp tegen de ruitery aanbiedt; voorts werden onderscheidene geleederstellingen, het vuren en kampen der tirailleurs met blank geweer, en daarenboven het *holleweg-vuur*, uitgevoerd. Dit laatste, eene thans zoo zeer in onbruik geraakte, als vroeger zeer geachte strijdwijs, verdiende wellicht meer opmerkzaamheid, dan men haar sedert geruimen tijd heeft geschonken, daar nog geene andere in staat is, haar in straat- en chaussee-gevechten den voorrang te betwisten. Alleen op deze wijze is men in staat de orde en de daaruit ontspruitende voordeelen te verzekeren, hetzij dat men vooruitrukt of terugtrekt. Vooral schijnt dit vuur voor den terugtocht door wederzijds naauw beperkte plaatsen, gepast, en het beste dat goed gedisciplineerde troepen, tegen ongeregelde volkshoopen kunnen aanwenden. Het was op deze wijs dat de bezetting van het, bij verrassing stormenderhand vermeersterde Bergenop-Zoom (1747), in staat was, haren uittocht geregeld uit te voeren, ondanks al de pogingen van het overwinnend Fransche leger. Daarentegen ontaardt op eene andere wijs, het gevecht in zoodanige gesteldheid, doorgaans in een woest moorden, waarin alle leiding en kunst ophoudt; getuige den kamp in de straten van Aspern en Eslingen (1809); zoo als in die van Ligny en St. Amand (1815), om van meer andere gevallen niet te spreken, waar deze wijs waarschijnlijk geheel andere uitkomsten opgeleverd zou hebben. ****...N.

Wij hebben vermeend, deze mededeeling van onzen hooggeschatten mede-arbeider, niet zonder bijvoegsel te kunnen laten, vooral daar wij stoffe hadden om daarover eenigzins verder te kunnen uitweiden.

(1) De laatstgenoemde is nu onlangs overleden.

De ligchaamsoefeningen, zoo bijzonder geschikt, om de krachten van den man te ontwikkelen, en te leeren om deze op de doelmatigste wijze aan te wenden, en hem vertrouwen op dezelve in te boezemen, hebben, even als de bajonet-schermkunst — zooals de schrijver van het bovenstaande terecht aanmerkt — plaats genomen bij de individuele vorming. In de Russische, Pruissische, Oostenrijksche en Fransche legers, worden beiden met ijver beoefend. Vóór het jaar 1830 werd het onderwijs in de kunstmatige ligchaamsoefeningen, eveneens bij ons leger, op eene stelselmatige wijze ingevoerd, doch hetzelfde is na de gebeurtenissen van 1830, toen de troepen van den Staat te velde rukten, van lieverlede in onbruik geraakt. Op de Militaire Akademie worden dezelve echter, in grooten omvang, onder de leiding van den, in dat vak zeer bedreven, sergeant *Thomas*, van het 1ste bataillon jagers, onder opzicht van officieren, met het beste gevolg voortgezet, zoodat, naar afloop van den Akademie-cursus, een aantal jonge officieren bij de korpsen zullen ingelijfd worden, die ook dit gedeelte met vrucht zullen kunnen onderwijzen.

In den aanvang van 1832 en in de volgende jaren, heeft men bij enkele korpsen van ons leger, o. a. voor zooverre ons bekend is, bij de grenadiers en jagers, alsook bij sommige regimenten lichte kavallerie, eenen aanvang gemaakt met het onderwijs in de bajonet-schermkunst, (bij de kavallerie om de waarde daarvan te kunnen schatten, voor het onderwijs in de behandeling der blanke wapenen) alles naar de beginselen ontvouwd, in het niet genoeg geprezen werk van den kolonel (thans generaal-majoor) *Geisweit van der Netten*, de *Bajonet-schermkunst* (bij de gebroeders *van Cleef*, 1832.) De verspreiding der troepen in de verschillende kantonnementen, en de gedurige standverwisselingen, even als de toenmaals zeer vermoeijende voorpostendienst, hebben echter belet, om dit onderwijs met kracht voort te zetten en naar eenvormige beginselen te doen onderwijzen. Daarbij kwam de nieuwigheid der zaak, de twijfeling aan derzelve praktikaal nut, het afgaan der goed geoefende soldaten, en de *mer à boire* met de nieuwelingen, in één woord, vele bij- en nevenzaken, die, als even zoo vele tegenwerkingen, eene algemeene invoering en beoefening voorkwamen.

De chef der 8ste afdeeling, de kolonel *Hulst*, vermeende, in later tijd, eene proeve in grooten omvang te moeten nemen, om zich te overtuigen, in hoeverre de bajonet-schermkunst zoude kunnen beoefend worden, wat zij zoude voortbrengen, en welken invloed die zoude uitoefenen op de houding en in het algemeen op de geoefendheid zijner onderhebbende troepen.

De afdeeling onder zijne bevelen, hooft — dit moet gezegd worden — voor die proeven in het groot, eene gunstige gele-

genheid; ten eerste door hare buitengewone sterkte in vrijwilligers, ten tweede, door hare halve vereeniging in Grave en Bergen-op-Zoom, in elk van welke plaatsen twee bataillons dier afdeeling (1837—1838) in garnizoen lagen.

De eerste afdeelings-order, betrekkelijk deze proeve, werd gegeven den 20sten januarij 1837. In den aanhef worden de voordeelen en het nut dezer oefeningen aangewezen, met last aan de bataillons-kommandanten, om ook de onder-officieren en manschappen daarmede bekend te maken. In diezelfde order werd voorgeschreven, dat ten minste 8 manschappen per kompagnie, zoo wel onder-officieren, korporaals als soldaten, zouden bestemd worden, om zich tot instructeurs te vormen, naar aanleiding van de voorschriften en grondbeginselen, vervat in het meergenoemd werk van den gener.-maj. *Geisweit van der Netten*. Dien ten gevolge begon men dit werk te bestuderen en geregeld te volgen. Toen de kolonel *Hulst* daarop zijne voorjaars-inspectie hield, en zich niet alleen overtuigde, dat de officieren zijne bevelen stiptelijk hadden uitgevoerd, maar dat ook dezelve onverwachte vruchten hadden gedragen, gaf hij bevel om deze oefeningen algemeen in te voeren bij de vier veld-bataillons en het depôt. En om dit onderwijs te generaliseren, werd er alsnu een klein reglementje ontworpen, behoorlijk in lessen ingedeeld, en met kommando-woorden voorzien. Spoedig ontwaarde meergenoemde kolonel, die met onverdroten ijver de zaak behartigde, dat dit onderwijs door de officieren en onder-officieren vlijtig beoefend, en bij de massa zijner onderhebbenden, navolgenswaardige uitkomsten had opgeleverd.

Aangemoedigd door Z. E. den luit.-generaal *van Geen*, welke, by Z. H. E. G^e. algemeene inspectie van dit jaar, eene proeve in het groot, in de bajonet-schermkunst, door het 1ste en 2de bataillon der genoemde afdeeling had zien uitvoeren en derzelve uitkomsten den grootsten lof had toegezwaaaid, vertrokken de kapitein *van Mulken*, de 1ste luitenant-adjutant *de Clercq* en de schrijver dezes, in het begin der maand Junij naar Bergen-op-Zoom, om die oefeningen te zien. Het navolgende korte verslag van dit bezoek, zal welligt niet minder onbelangrijk voorkomen, dan het vorig aangehaalde van het Dresdener garnizoen.

Twee bataillons stonden, na aftrek van de in dienst zijnde manschappen, ongeveer ter sterkte van 1000 man, in de geheele lengte van het exercitie-plein, *Kyk in de pot*, kompagniesgewijze en naar klassen geschaard, en, naar gelang der trappen van vordering, nog in ploegen verdeeld. De meergenoemde kolonel had de welwillendheid gehad, de indeeling van de oefeningen van dien dag, zoodanig te verordenen, dat de bezoekers al de lessen konden zien uitvoeren, onder het kommando en de leiding van al de aanwezende onder-officieren en korpo-

raals. De klassen van elke kompagnie waren achter elkander geplaatst, met verdubbelde rotten en met geopende gelederen en rijen, om de vrije behandeling van het geweer toe te laten.

Het eerste algemeene overzicht had iets ongewoons en treffends; die bevallige en krachtige standen der individuen, die snelle en gemakkelijke behandeling van het geweer, in het stooten, afwenden van slagen, de nastooten, de groote en krachtige sprongen voor-, achter- en zijwaarts, alles op het kommando uitgevoerd, zonder hokken of misgrepen, sprak reeds voor den trap van geoefendheid, waarop de manschappen stonden. Bij eene nadere beschouwing der afzonderlijke afdeelingen en der lessen, openbaarde zich die geoefendheid nog duidelijker en overtuigend, terwijl het de opmerksaamheid der bezoekers geenszins ontsnapte, hoe licht het geweer geworden was, zelfs voor niet zeer sterke soldaten. Zoo zagen zij het elementaire, of- en defensieve gebruik van het bajonet-geweer tegen infanterie en kavallerie, in alle mogelijke vormen uitoefenen, en met eene hoogst merkwaardige vaardigheid, van de eerste tot de laatste beginselen toe, doorloopen. De gelaatstrekken van al de aanwezende manschappen teekenden hooge inspanning en belangstelling, en geen derzelve kenmerkte verveling of onverschilligheid. Dit was iets ongewoons en verdiende opgemerkt en aangeteekend te worden. Het kwam den bezoekers ook voor, alsof men het de manschappen konde aanzien, dat bij hen het vertrouwen op het wapentuig dat zij behandelden, hooger was gestegen, en dat zij begrepen, dat het in geoefende handen nog geduchter als blank- dan als schietgeweer werd. Het doelmatige gebruik der ledematen, in overeenstemming tot het of- en defensieve te brengen, was reeds zeer gevorderd, en daarin bemerkten de bezoekers eene hooge mate van strijdvaardigheid der soldaten, als individuele vechters.

Later werden de kompagnien vereenigd, tot de oefening in verdedigende massa's tegen de aanvallen der kavallerie; ook deze werd met zeer veel *ensemble* uitgevoerd.

In zoo verre hadden de bezoekers overeenstemming gevonden, met hetgeen onderscheidene tijdschriften hadden medegedeeld over de schermvaardigheid der Saksische en sommige regimenten der Oostenrijksche troepen. Zij konden ook met deze instemmen, dat de bajonet-schermkunst, als eene lichaams- en wapen-oefening hoogst nuttig is voor de ontwikkeling der lichaamskrachten, ongedwongene aanwending der ledematen, en der vaardigheid in de behandeling van het geweer, als stootwapen. Intusschen hadden de bovenbedoelde vertoogen zelden gewag gemaakt van het praktische nut dezer kunst, namelijk van het partij-vechten. Het deed den bezoekers daarom te meer geneegen, ook hiervan ooggetuige te zijn en er over te kunnen oordeelen.

Een aantal korporaals en manschappen, zijnde de meestgeoefenden, lagen in het partij-vechten, twee aan twee, eenige proeven hunner behendigheid af. Daartoe waren zij gewapend met een eigenaardig soort van lederen helmen en borst-harnassen, welke door ijzeren reepen versterkt en met wol opgevuld waren, terwijl oude afgekeurde geweren, van bajonetten met stompe opgevulde doppen voorzien, tot offensief wapen dienden. Dit schouwspel was behartigingswaardig, en leverde de overtuigendste bewijzen van het praktische nut der bajonet-schermkunst. Immers, men had slechts op te merken, hoe moeilijk het den strijdenden viel, om elkander eenen stoot of kolfslag toe te brengen, en met hoeveel behendigheid de *feintes* werden ontgaan, en hoe snel de *repostes* volgden, die eveneens werden opgevangen. Ook toen de afdeeling adjudant, de 1ste luitenant *Gebhart*, die dit onderwijs zeer ter harte had genomen, het ondernam, om met eene lans, te paard zijnde, tegen een der beste schermers te ageren, toen kon men in de oogen van den infanterist, het onwrikbare vertrouwen lezen, dat hij op zijne schermvaardigheid had. Hoezeer nu de laatste het voordeel had, van beter bajonet-schermer dan gene lansvechter te zijn, kon men toch, uit hetgeen men zag, opmaken, dat in alle gevallen, de voetknecht met zijn bajonet-geweer, zelfs zonder schot, geenszins in het nadeel zoude geweest zijn, al had hij ook met de beste lancier te doen gehad.

Het geheel had verre onze verwachting overtroffen, en de bezoekers waren Z. E. den luitenant-generaal Baron *van Geen*, regt dankbaar voor de provocatie tot dit bezoek, terwijl zij den kolonel *Hulst* erkentelijk bleven voor de bereidvaardige welwillendheid, om hen die oefeningen in alle hare bijzonderheden te doen zien.

Dit verslag konden wij niet eindigen, zonder te vermelden dat eene toevallige wandeling langs de kazernen, op den middag van denzelfden dag, de overtuiging gaf, dat deze oefening voor de soldaten meer uit- dan inspanning opleverde, dewijl men langs alle pleinen der kazernen, eene menigte van hen, met stokken zag bajonet-schermen, om zich te oefenen en te vermaken. Dit laatste was, volgens het gevoelen der bezoekers, het sprekendste bewijs, dat deze oefeningen meer dan *een* doel bereikt hadden.

Eene dergelijke vertooning in het laatste kamp bij Reijen moet ook de hooge goedkeuring van Z. K. H. den Prins veldmaarschalk hebben weggedragen.

De kolonel *Serraris*, kommandant der 7de afdeeling infanterie, wiens rijpe ondervinding op zoo menig slagveld opgedaan, eveneens als eene bevoegde autoriteit kan worden beschouwd, de voordeelen dezer oefeningen inziende, heeft daaromtrent insgelijks eene proeve in grooten omvang bevolen. In-

dien wij wel onderrigt zijn, dan moet het geheele kader dier afdeeling reeds sedert eenigen tijd voorbereid, en thans in staat zijn, om het onderwijs in dezen gewigtigen tak van soldatenvorming te kunnen geven.

Op de Koninklijke Militaire Akademie is dit onderwijs mede begonnen en wordt ijverig voortgezet.

J. C. v. R.

ALGEMEEN OVERZIGT

BETREKKELIJK DE VERSCHILLENDE VORMEN EN HET GEBRUIK VAN GEKAZEMATTEERDE REDOUTEN, KLEINE FORTEN, DEFENSIVE TORENS (WAARONDER OOK DIE NAAR MONTALEMBERT, DE TOURS-MODELES EN DE MAXIMILIAANSCHEN TORENS), EN GROOTE REDUITS, ZOOWEL IN VERBAND MET DE VESTINGEN, ALS BIJ DE KUSTVERDEDIGING.

(Eene bydrage tot de versterkings-kunst en in het bijzonder voor de kustverdediging.)

(Vervolg en slot van N°. 4.)

Geretrancheerd kamp bij Lintz. (Zie het plan, fig. 77.)

« Après avoir fait la description d'une tour maximilienne, il nous reste à parler du camp retranché de Lintz, non pas une place-forte; mais un lieu de refuge pour une armée battue. On a supposé que le camp retranché ne devait être attaqué qu'avec des moyens de campagne; c'est ce qui explique le peu de soin qu'on a pris de couvrir latéralement les escarpes de l'étage supérieur, dont l'épaisseur est jugée suffisante pour résister au canon de campagne. »

« Le camp retranché est environné d'une ceinture de tours occupant tout le terrain qui domine la ville sur les deux rives du Danube. Le rayon de cette enceinte, prenant la ville pour centre, est d'une lieue à une demi-lieue et au dessous: son pourtour est de 4 lieues environ. 32 Tours en maçonnerie s'y trouvent établies à des distances inégales l'une de l'autre, mais dont le maximum ne dépasse pas 550 mètres. Toutes les tours ne sont pas parfaitement pareilles; elles sont modifiées d'après le terrain: toutes cependant ont un type général dont la description précédente donne une idée exacte. »

« La ligne des tours n'est point aussi régulière que le représente le plan. Elle est souvent brisée pour se conformer à la figure du terrain. Les tours sont désignées par numéros. Le n°. 1 se trouve sur la route de Lintz à Vienne par Ebersberg. De là les numéros gagnent le haut Danube jusqu'à l'escarpement de la rivière, où est situé une espèce de tour armée de pièces affectées à la défense de cet escarpement et pouvant à cet effet tirer sous un angle très incliné: une autre tour semblable se trouve sur la rive gauche. De ces deux tours partent deux murs crénelés, qu'elles flanquent, qui descendent les escarpemens et pénètrent dans le lit de la rivière jusqu'à une profondeur d'eau de 8 pieds environ. Ces murs, percés par un grand arceau aux points où ils sont traversés par la route de Bavière et par celle de la rive gauche, servent à barer tout accès par ces routes et par les escarpemens. »

« La ligne des tours continue sur la rive gauche jusqu'à une hauteur appelée le Peslinberg, importante par sa position et par son commandement. Cette hauteur que les Français retranchèrent en 1809 à l'époque où ils exécutèrent une tête de pont devant le faubourg d'Ufer, est occupé par un fort carré, de 150 mètres environ de côté extérieur, dont les faces sont flanquées par 4 tours placées aux quatre angles. »

« De cette hauteur les tours redescendent vers le Danube qu'elles traversent vis-à-vis d'une île et en un point où serait établi un pont en tems de guerre. De là elles se prolongent sur la rive droite en suivant la rivière jusqu'à la route de Vienne où la tour n°. 32, se trouve en face du n°. 1. »

« Nous ferons remarquer que les tours nos. 22, 23, 24, 25, 26 et 27, ne sont que des demi-tours. Voici ce qu'on raconte (1) à ce sujet: Lorsque l'archiduc Maximilien proposa à l'empereur de créer un camp retranché autour de Lintz et d'adopter pour sa défense les tours dont il était l'inventeur, l'archiduc Jean, premier inspecteur du génie, critiqua vivement ce projet qu'il jugeait tout-à-fait impropre à fortifier Lintz, et refusa de participer à la construction des tours dont il ne voulait pas plus tard accepter la responsabilité. Le corps du génie Autrichien, auquel on accorde une grande instruction, suivit son exemple. Mais l'empereur, qui voulait consoler l'archiduc Maximilien, de la peine qu'il avait éprouvée en n'obtenant pas le poste de premier inspecteur d'artillerie, qu'il ambitionnait et qui venait d'être donné à l'archiduc Louis, l'autorisa à faire exécuter le camp retranché, et lui ouvrit un crédit à cet effet. L'archiduc présida lui-même à ces constructions et commença à élever toutes les tours situées du côté de la route de Salzbourg dans la vallée de la Traun, où se trouve le point le plus accessible de cette position. Bientôt il s'aperçut par la dépense des premières tours que le crédit qu'il avait demandé serait trop faible, et, pour ne pas avoir à revenir sur une promesse qu'il avait faite à l'empereur, que le crédit demandé serait suffisant, il se décida à construire six demi-tours dont la dépense servit à compenser l'excédent des premières, et dont la position derrière le Danube pouvait jusqu'à un certain point motiver cette réduction de forme. Ces demi-tours sont d'une capacité un peu plus forte que la moitié des autres et sont terminées du côté de l'intérieur par un mur droit formant la corde de l'arc retranché. »

« En tems de guerre, les tours seraient réunies par un chemin couvert palissadé. »

IX.

Kruisvormige, bomvrije donjon, als reduit binnen een belangrijk fort, hetzyl by retranchementen, bruggenhoofden, of wel tot het behouden van een gewichtig bodempunt; alsmede voor zee-kasteel, met eenige wyzigingen, aanwendbaar.

Het ontwerp van dit fort heeft de strekking om, naar eene meer voldoende oplossing der vroeger voorgestelde, en onder Art. VI medegedeelde vereischten en eigenschappen, eener zich zelve op de meest krachtige wijze verdedigende bomvrije kazerne of reduit, binnen een gewichtig fort of sterkte te dengen.

Hetzelve is ontworpen met terugzigt op en wegneming van die gebreken, welke men in de voorstellen van Pertusier, niettegenstaande het voortreffelijke van diens grondtrek, heeft aangewezen. In de opheffing dezer gebreken, heeft men de hedendaags meest volmaakte of meest gebillijkte en beproefde bouw-praktijken in het gebied van gekazematteerden bouw, zoo in Duitschland als elders, gadegeslagen, en van die toelichtingen voordeel getrokken.

Overigens kan men, in den geest dezer schets blijvende, zoowel aan het profiel als aan den grondtrek, zoodanige wyzigingen in grootte en vorm toebrengen, als de bijzondere plaatselijke aangelegenheden en het doel zullen billijken. Mogt men eenige verandering aan de enveloppe willen toebrengen, zoo zorge men altijd dat de uitspringende branches, zoo veel mogelijk, uit de vleugels van het reduit en uit den donjon zelve, over de lengte, of ten minste en écharpe, kunnen worden beschoten, ten einde den belegeraar, kon hij zich immer in het met puin en steenstukken aangevulde glacis dezer sailanten vastzetten, en de bekrooning beproeven, daár steeds uit den toren van ter zijde te kunnen nemen en te overvleugelen.

(1) Een waar vertelseltje en fabeltje! Immers daar de Oostenrijkse regering eenmaal de fondsen voor het geheele werk toegestaan had, zou het te verwonderen zijn, dat men in dit kleine deficit niet had willen voorzien.

De goedkeuring, welke dit ontwerp bij ondervindingrijke ingenieurs en bevoegde beoordeelaars heeft mogen te beurt vallen, en zulks na eene rijpe overweging, aangaande de kosten en krachts-ontwikkeling, in vergelijking van de oude, tot soortgelijk doel aangewende, gebastioneerde reduits, heeft ons doen besluiten, hetzelfde in dit overzicht op te nemen. Niet alleen, dat de bastionvormige reduits in zoodanige forten, wegens derzelve veel- en scherphoekigen vorm, slechts tot eene zeer onregelmatige gewelven-verdeeling aanleiding geven, waarvan sommige onvermijdelijk den escarp- of schildmuur tot regtstand moeten bekomen, maar ook zijn er de gewelven minder luchtig en droog, wegens gemis aan licht, ten gevolge van den onregelmatigen bouw. Het flankement is bij de bastionvormige reduits onbeteekenend, de bastions zijn ongemeen eng en getriangleerd, zij hebben gemis aan vuren op de kapitalen, en men kan er niet de helft der geschutkrachten op één bedreigd punt der enveloppe vereenigen als in het voorbijgaande ontwerpfort, fig. 79, 80, 81, 82 en 85. Het reduit is, even als de enveloppe voor eene voetstapsche verdediging vatbaar, en men heeft aangenomen dat eene formele belegering noodig zij, en dat hetzelfde niet zal bedwongen worden, dan bij eene bresbestorming, door middel eener gracht-doordamming; ja dan nog kan eene zoodanige bresbestorming en voortrukken in eene der vleugels *voetstaps* binnenwerks (1) en ook uit den donjon betwist worden.

Eene bezetting van 400 à 600 man, waaronder 40 à 50 kanonniers, acht men voldoende voor de verdediging eens forts van bijgaande grootte. Aangezien het groot aantal voorbereide geschutstellingen en kazematten met embrasures, die tevens als vensterramen dienen, zullen een 40tal vuurmonden, van een naar de plaatselijke aangelegenheden geveerd soort en kaliber, toereikende zijn.

Aan het reduit of de kazerne, gaat ongeveer een vijfde minder metselwerk, dan aan een, slechts geringe kracht bezittende, regelmatig, gebastioneerden vierhoek met gereveteerde escarp en contrescarp, fig. 53 en 54.

Velerlei hier niet aangeduide dekkingsmiddelen, kunnen, zulks verkiezende, op de plate-forme, als ook op den walgang der enveloppe, tegen de ricochetten en holle projectiles, nog aangewend worden, namelijk eenige geblindeerde batterijen, kleine en steile traversen van aard- of zandzakken. De saillant of rondingen bij *uu* en *q'q'* worden met 0,50 el verhoogd. De plate-forme van den dom of ronden toren beheerscht zoowel deszelfs flanken als de enveloppe; ook de bovenste of verdedigings-étage van den toren, beheerscht het glacis, kunnende in dit afgeronde en courtinevormige metselwerk, niet-tegenstaande daarvan een klein gedeelte onder het kordon aan den vijand zichtbaar is, geene bres geschoten worden, uit hoofde de escarp, op eene niet te beladden hoogte, tegen de horizontale schoten gedekt blijft.

De middellijn van den dom, aan den voet, is 53 à 60 ellen; de breedte eens vleugels of flank 24 ellen, en lang uit de ronding des torens 50 à 55 ellen; de escarphoogte van den eer-

(1) Waartoe de koorde of keel der afgeronde flanken bij *x*, fig. 82, afgesloten wordt, waarin *schietgaten*, als ook in de regtstanden bij *y* en *y*, welke *postiche* kunnen worden gemetseld.

sten 10,50 en van den tweeden 8,50 el. Eene geschut-kazemat in den toren, is lang 6, hoog 4, en gemiddeld breed 4 ellen. De bovenste gewelven bomvrij, dat is van 5 à 6 rollagen of 1,10 à 1,52 el dikte, met 1 el aarde overdekt.

De gemeenschap met de plate-forme kan door middel eens steenen traps, in den ringvormigen binnenmuur plaats hebben, of wel, zelfs eene gedekte gemeenschap voor geschut, door het bezigen eener poterne, hoog en breed 3 ellen, achter gezegden binnenmuur; zie doorsnede, fig. 85, welke uit hoofde van het spiraalvormige beloop, niet meerder dan $\frac{1}{2}$ à $\frac{1}{3}$ der hoogte tot helling met deszelfs vloer zal hebben.

qqqq vier emplacementen op de rez-de-chaussée en 4 dito op de étage voor *buskruid-* en *munitie-magazyn*tjes, *levensmiddelen*, *drank*, enz.

pppp, zijnde het ringvormige gewelf des torens, corridor, hoog 5 en breed 6 ellen, is voor *logement* der bezetting bestemd, alsmede de zich daaronder bevindende rez-de-chaussée. Ook kan een gedeelte van de corridor of midden-galerij van de gekazemateerde flanken, des noods voor logementen dienen. Tot de *keukens* kunnen eenige geschut-kazematten van de rez-de-chaussée dienen, met *schoorsteenen* in de regtstanden of contreforten, of wel met pijpen naar buiten. Het *nachtleger* liefst van hangmatten, over dag aan eenen haak, door middel van een katrol opgetrokken.

In den binnenmuur *gg*, kan men *bakovens*, *pompen* en *nissen* voor *broodplanken* aanbrengen, als ook in de staarten der regtstanden of contreforten. *h* Is een bomvrij overwelfde *regenbak*, op het midden van het ronde binnenplein, welke men, des verkiezende, ook onder den vloer des corridors zoude kunnen aanbrengen.

De *latrines* komen in een der eindelingsche kazematten van de flanken, en lossen buitenwerks, of ook in zinkputten.

De ophaalbrug *f* aan de escarp gehecht, in het midden van het inspringende of courtine vormende gedeelte des torens, is met tegenwigten naar een der thans meest volmaakte stelsels van *Bétidor*, *d'Obenheim* of *de Lille*.

Het hoofd der brug bij *f*, met eene palanke te dekken. Bij *m, m, m*, enz., afsluitingen met palanken en barrière.

Eenige geschut-kazematten kunnen ook voor *officiers-kamers*, *wacht* en *provoost* ingerigt worden.

k Aanvulling met steenpuin, tegen het sapperen en bekroonen onder de saillant der glacis van de gedeelten *l n o t u v*; zijnde deze saillant ondermijnd.

w Steenen beer, wederzijds gekreneleerd, dienende tot gemeenschap naar de gekreneleerde contrescarp-galerij *z*.

p' p' p' enz., Emplacementen voor geschut op kust- of cirkel-affuiten.

q' q' q' Barbet-batterijen.

r' r' r' Geschut op vesting-affuiten.

s' s' Bedekte gemeenschap.

X,

Wanneer de vestingen als groote reduits kunnen beschouwd worden, en derzelve verband tot de mobiele legerkorpsen.

Eene der verhevenste of meest belangrijke eigenschappen eener vesting is, om de mobiele legerkorpsen, voornamelijk wan-

neer deze op het defensieve zijn, te ondersteunen en eene wijkplaats onder hare bescherming aan te bieden. De hedendaagsche wijze van oorlogen toch vordert, dat vestingen en leger één werkend ligchaam in de strategie uitmaken. Vestingen waarin men door moerassen, inundatiën of andere natuurbeletselen, rondom als hermetisch opgesloten zit, en alzoo van elke, den geest verheffende, active houding uitgesloten is, zijn geenszins geschikt voor eerstgenoemd gewichtig doel, evenmin als om een leger eenigen steun onder hare wallen, noch eenen zekeren doortogt te verschaffen, veel minder om een' tusschen de vestingen doordringenden vijand, op de flanken te veront-rusten, noch om van misslagen, door den vijand in de nabijheid begaan, eenige de minste partij te trekken; slechts over lange, smalle wegen, bij wijze van défilées te naderen, is eene bezetting in zoodanigen toestand, compleet geïsoleerd; en hoe grooter het aantal verdedigers is achter zoodanige bewalde eilan-den, welke een barnas dragen, hetwelk zij aan elken strijd ont-trekken, hoe minder er eigenlijk een vijand te bevechten heeft; trouwens, zij worden bij eenen defensiven oorlog, door een' vijandelijk veldheer, met eene geringere magt dan de bezet-ting, op deze défilées, even als bij niet versterkte bruggen-hoofden, ingesloten gehouden en geneutraliseerd, daar men de-zelve geene verdere inspanning, veel minder eene werkelijke be-legering waardig oordeelt (1). Het gevoelen der grootste krijgs-lieden is dan ook natuurlijk, dat elke vesting, welke dezer da-gen niet door voorwerken zoodanig versterkt zij, dat zij het offensive toelaat, als eene gebrekkige, defensieve stelling te be-schouwen is, haren oorsprong ontleenende uit de tijden, dat men nog den zoogenaamden chicanen-oorlog voerde, en alleen om de eer vocht van eene vesting te winnen, al ware het eigenlijk ook slechts eene weinig beduidende bicoque, en van-daar dat men zich toenmaals in diepe en wijde moerassen op-sloot. Gelukkig dus, wanneer hedendaags, bij eene defen-sive houding, dergelijke vestingen eenen overmagtigen aanval-ler nog tot een regelmatig beleg mogten kunnen uitlokken!

Geheel anders is het met zoodanige versterkte plaatsen, wel-ken in haren omvang genoegzame ruimte aanbieden, om een teruggedrongen legerkorps regtstreeks op te nemen, en be-scherming te verleenen, of aan hetzelfde eenen doortogt te ver-schaffen, zonder dat men voor een encombrement hebbe te vreezen, welk een en ander door voorwaarts gebragte, wel-gekozen, versterkte steunpunten verkregen wordt, waartoe zoodanig profiel en vorm van werken gekozen worden, dat na der-zelver successive verovering, ook dan nog de val der eigenlijke centrale vesting of van het groote réduit, er niet door bespoed-igd wordt; te meer, daar deze voorwerken der bedoelde, belangrijke bodempunten, op eene zelfstandige wijze verdedigd wordende, veelal buiten de krachtige werking van het vesting-geschut zullen moeten opgeworpen worden, en daartoe, dien-volgens, met krachtige réduits en eene verzekerde grachtver-dediging moeten toebereid zijn.

Zonder deze voorwaarts gebragte en versterkte steunpunten,

(1) Ook als groote dépôts of magazijnplaatsen, kan men aan zoodanige vestingen, waarin men kan worden opgesloten, en alzoo voor geene active verdediging bekwaam, geene groote waarde toekennen.

zoude een legerkorps, met den eenen vleugel op eene kleine vesting leunende, bij een pivoteren, zijnen anderen vleugel on-gesteund (*en l'air*) hebben, zie fig. 84, of wel bij eene front-stelling, de geschutwerking uit de vesting belemmeren.

Eene vesting met voorwaarts geretrancheerde stellingen, als groote bruggenhoofden, en waarvan de keelen en terrepleins onder beschutting der vesting kunnen liggen, verschaffen de gelegenheid aan een legerkorps, om aldaar, na het verlies eens gevechts, terug te trekken, om er versterking af te wacht-en en bij gunstige uitzigten, wederom offensief te handelen; en, in dit geval is dus de vesting zelve als het groote réduit te beschouwen.

De generaal *Rogniat* heeft in grootsche trekken, naar het algemeen oordeel, het best de oplossing van dit hoogstgewig-tige vraagstuk voorgedragen, maar gelijk men uit het slot zij-ner eigene woorden ziet, deze beantwoording aan geene een-zijdige of strenge bepalingen onderworpen, zoo min opzigtens den afstand van de vesting als de sterkte der op te nemen leger-korpsen, de uitgebreidheid en de soort van daartoe voorwaarts te brengen versterkingen, welke de natuur of de plaatselijke aangelegenheden, onder eene helderziende leiding, op veelvul-dige manieren leeren wijzigen. Hij zegt onder anderen: « Je ne vois pas de meilleur moyen, pour remplir ces conditions, que celui d'établir quatre petits forts autour de chaque place, formant un immense carré dont la place occuperait le centre, fig. 85. Ces forts, fermés en tous sens, seraient établis sur les sommets les plus avantageuses des hauteurs, à environ 12 ou 15 cents toises des ouvrages de la place, et espacés entr'eux de 2 à 5 mille toises. L'espace compris d'un fort à l'autre formerait un champ de bataille capable de recevoir une armée de cinquante à cent mille hommes, qu'on pour-rait regarder comme inexpugnable: les forts armés de canons de gros calibre, en appuyeraient parfaitement les ailes; quant au centre, sur lequel ils auraient peu d'action à cause de leur éloignement, on pourrait le renforcer par des ouvrages de campagne construit au moment même du besoin. Ainsi les quatre forts, circonscrivant chaque forteresse, formeraient tout autour un vaste camp retranché, présentant quatre fronts ou quatre champs de bataille différens; de sorte que de quelque côté que l'ennemi arrivât nous pourrions lui faire face avec notre ar-mée. La garde ordinaire de ce camp retranché qui se réduit à celle de 4 petits forts, ne pourrait pas exiger plus de huit cents hom-mes, et la place qui en ferait le réduit, mettrait en sûreté tous les établissemens et les dépôts nécessaires à l'existence et à la re-organisation des armées. Il est aisé de varier ce dispositif de fortification suivant l'assiette de chaque place, et de l'adopter au terrain, en profitant des positions qu'offre la nature (1).

Zonder daarom juist zoodanige ongemeen groote, geretran-cheerde kampen, als die voor 50000 man op te werpen, zal het reeds van veel waarde te achten zijn, eenige veilige, defen-sieve stellingen voor 15 à 20000 man, aan sommige vestin-gen te hechten, al ware het ook van minder capaciteit, en alleen om de bezetting voorwaarts te kunnen brengen. Al-thans bij de geheel of gedeeltelijk eene vesting omgevende inundatiën, is het geen vereischte om de geheele vesting rond-

(1) *Considérations sur l'art de la guerre*, Ed. 1820, p. 489.

om met geretrancheerde stellingen, als met een tweede voor-eenceinte te omgeven, kunnende daartoe bij voorkeur de *ren-trants* dezer inundatiën, en voornamelijk die vóór de hoofd-accessen, aldus toebereid worden, en de hoogsgewijze versterkingen door kleine forten, op de flanken dezer stellingen in de inundatie zelve gebragt, gesteund worden. Nemen wij b. v. het geval eener vesting, welke wij veronderstellen op belangrijke gemeenschapswegen te liggen, en van welke bescherming eene voornamste operatie-lijn afhankelijk is, doch welke vesting geene capaciteit bezit voor het opnemen van troepen buiten de bezetting, alsmede dat derzelve voornaamste toegangen of lange défilées, een nog met den vijand handgemeen, maar wijkend legerkorps blootstellen, om bij de noodwendige concentratie van de wijkende troepen, wanneer deze de bruggenhoofden *a* en *b*, fig. 86, naderen, aldaar geencombreerd, of in de moerassen en inundatiën geworpen te worden, zoo ziet men dat bij eene situatie als de hier gedachte, door de kleine forten *c*, *e*, *f* en *g*, op de beide accessen, dergelijke geretrancheerde stellingen kunnen verwezenlijkt worden; zelfs zoude men, staande eenen oorlog, zoodanige werken, bij wijze van tijdelijke of provisoire versterkingen, kunnen opwerpen, en zouden alzoo de rentrants bij *a* en *b*, bij wijze van bruggenhoofden, gelijk deze het wezenlijk zijn, versterkt worden, terwijl de *courtine*-stellingen tusschen deze forten (en aan welke in tijd van oorlog, nog door een klein profiel met verhakkingen, palissaden, wolfskuilen, fougassen, enz., een verhoogd wederstandsvermogen kan medegedeeld worden) aan een wijkend legerkorps den gewenschten steun of doortogt verschaffen, en op deze wijze kan zich zelfs de bezetting der vesting grootendeels voorwaarts opstellen, om een in den omtrek agerend legerkorps, naderbij te kunnen gadeslaan, en van elken vijandelijken misslag of een blootgeven zijner flanken partij te trekken. Deze rol van verdediging is toch voor eene bezetting vrij wat luisterrijker, en ook meer dadelijk in het belang der mobiele legerkorpsen, overeenkomstig den hedendaagschen strategischen stelregel *dat vestingen en leger één werkend geheel moeten uitmaken*, dan wanneer voor kleine vestingen, gelijk ook voor grootere, doch geheel gemundeerde, en dus ook geheel geïsoleerde en geneutraliseerde plaatsen, zonder soortgelijke, voorwaarts versterkte positiën, de bezettingen geen' anderen werkkring overblijft, dan zich achter de wallen verborgen te houden.

De Fransche ingenieur-kapitein *d'Artois*, zegt in zijn merkwaardig en leerzaam relaas der belegering van Dantzig, in 1815: « Le mode de défense extérieure présente bien des avantages. Il assure de grandes ressources en vivres, en fourrages, en matériaux, en travailleurs que peuvent fournir les faubourgs et les villages que l'on occupera..... « les habitans eux-mêmes dont on a quelquefois à craindre le soulèvement dans une grande ville, prennent une meilleure opinion de la garnison, lorsqu'elle n'est pas réduite à se cacher derrière les murailles, et lui accordent plus de confiance, ou du moins sont plus retenus dans le devoir par l'idée qu'ils ont de sa force. Reduisons s'il se peut le siège à une espèce de blocus ou à un suite de petits sièges partiels. Les défenseurs ayant l'avantage de la connaissance des lieux, peuvent assurer toutes leurs positions, en fortifiant quelques points seulement; de cette manière ils tiendront l'ennemi à une grande distance et le forceront à un immense développement. Plus vous conserverez de terrain, plus encore il vous sera facile de faire une pointe pour aller battre l'ennemi en détail ou pour vous ravitailler.»

« Espérons que l'exemple donné à Dantzig ne sera pas stérile, et qu'il servira à confirmer les excellens principes émis par Mr. Carnot, dans son ouvrage *de la défense des places*, etc.»

Vele vestingen verkeeren wezenlijk nog in den eerstbedoelden, hoogst gebrekkigen toestand; en wat de denkbeelden uit de oude ingenieur-school tegen het aangevoerde ook mogen inbrengen, is het toch te voorzien, dat elk verziend veldheer, bij eenen overhoopten, ernstigen oorlog, aan soortgelijke, grootsche verdedigingsmiddelen, door mannen als *Rogniat* en *Carnot*, die de versterkingskunst aan de hedendaagsche taktiek en strategie toetsen, aanbevolen, verre de voorkeur boven die nog veelal gevolgd wordende palliativen, en slechts tot magtsversnippering leidende verdedigingsmiddelen zal geven, en daardoor bevestigen, dat ook de versterkingskunst wezenlijke vorderingen in hare constructiën en toepassingen op het terrein gemaakt heeft. Hoopen wij dus, dat eenmaal eene heldere blik, die vele middeleeuwsche vestingen met hare gedrochtelijke toevoegingen, moge ten deele vallen en dezelve daardoor tot de *hedendaagsche* wijze van oorlogen te zien dienstbaar maken.

MERKES.

Overzicht van de begrooting der bomvrije tours-modèles, n°. 1, 2 en 3, Fig. 43—49.)

ARTIKELEN.	N ^o . 1, voor 60 Man.		N ^o . 2, voor 30 man.		N ^o . 3, voor 12 man en een' wachter voor de batterij, of voor 18 man zonder gardien.		AANMERKINGEN.
	Zonder Contrescarp.	Met Contrescarp.	Zonder Contrescarp.	Met Contrescarp.	Zonder Contrescarp.	Met Contrescarp.	
1 De Toren alleen.	Francs 38,000	Francs 38,000	Francs 18,000	Francs 18,000	Francs 13,240	Francs 13,240	De afmetingen aan de drie torens n ^o . 1, 2 en 3 <i>gemeen</i> , zijn: de hoogte boven den bodem der gracht 8,77 el; hoogte der plate-forme boven den vloer der kelders 6,50 el; hoogte van den toren boven den beganen grond 5,85 el; hoogte der borstwering 1,62 el; diepte der regenbakken 1,46 el; bodems-breedte der gracht 4,87 el; bovenbreedte der gracht 7,80 el; diepte der gracht 2,9 el; breedte des bedekten wegs 4,55 el; hoogte van de kruin des bedekten wegs met die van het banket 2,27 el.
2 ^o . De slapende en op- haalbrug.	1,000	1,000	900	900	760	760	
3 ^o . { a. Het glacis zonde- der contrescarp b. Het glacis met gerevêteerde contrescarp.	39,000	39,000	18,900	18,900	14,000	14,000	Voor zoo veel de afmetingen <i>verschillen</i> , heeft men: Zijde des torens aan den voet. . . . . 16,24 el. 10,72 el. 9,09 el. Inwendige zij des Altaus en kelders. 11,69 » 7,80 » 6,50 » Dikte van de borstweermuur. . . . . 1,46 » 0,81 » 0,81 » Zijde van het buskruid-magazijn-tje. 5,36 » 3,25 » 2,76 » Zijde van het artillerie-magazijn-tje. 5,36 » geen. geen. <i>Nota.</i> N ^o . 2 en 3 hebben dit laatste niet, wordende daardoor het magazijn-tje van levensmiddelen verdubbeld. Zijde van den regenbak. . . . . 5,36 » » » <i>Nota.</i> In n ^o . 2 en 3 beslaat dit bovengedeelte een vierkant, gelijk aan dat van het buskruid-magazijn-tje, en dient voor den trap. Lengte der machicoulis, de zijmuurtjes mede begrepen. . . . . 3,57 » 2,27 » 2,11 »
	5,000	21,000	1,100	12,100	1,000	11,000	
	44,000	60,000	20,000	31,000	15,000	25,000	

(B I J L A G E II.)

Overzicht der begrooting van de niet bomvrije tours-modèles, n°. 4 en 5 (Fig. 50—52.)

ARTIKELEN.	Toren n ^o . 4, twee Etages.	Toren n ^o . 5, met eene verdieping, gelijkgronds.	AANMERKINGEN.
1 ^o . De toren alleen. .	Frs Cents. 9,029 : 46	Frs. Cents. 5,806 : 54	De zijde der beide torens n ^o . 4 en 5, is 8,50 el; hoogten van n ^o . 4 en 5, het dak niet daaronder begrepen, 5,50 en 4 ellen; hoogte der kapstijl of des makelaars, van n ^o . 4, 3,50 el, en van n ^o . 5, 3 ellen; dikte des omvangsmuurs: beneden 1 el; bodembreedte der gracht van n ^o . 4, 3 ellen, en van n ^o . 5, 4 ellen; bovenbreedte der gracht voor beiden, 6 ellen; diepte der gracht van n ^o . 4, 4 ellen, en van n ^o . 5, 1,50 el. N ^o . 5 heeft eene kunette in de gracht, diep 1 el en 1 el bodembreedte. Van den kelder in n ^o . 4, dient de $\frac{1}{2}$ tot magazijn van levensmiddelen, het $\frac{1}{2}$ voor de berging van 1600 kilog. buskruid; $\frac{1}{2}$ voor den regenbak, die 9000 kannen kan bevatten. In n ^o . 5 is geen kelder. Het $\frac{1}{2}$ der rez-de-chaussée is voor den gardien, $\frac{1}{2}$ voor 1000 kilog. buskruid en $\frac{1}{2}$ voor wachtkamer, waarin britsen voor 12 man. De étage is met een klein gewelfje en dak afgesloten.
2 ^o . De slapende en op- haalbrug.	706 : 00	706 : 00	
3 ^o . Het glacis zonder de gerevêteerde contrescarp.	401 : 23	256 : 09	
4 Voor kustwerken en onvoorziene uitgav.	10,136 : 69	6,768 : 63	
Kosten voor elken tor.	1,863 : 31	1,231 : 37	
	12,000 : 00	8,000 : 00	

T O G T

NAAR

DE KUST VAN GUINEA,

IN DE MAANDEN JUNIJ, JULIJ EN AUGUSTUS, VAN
HET JAAR 1838.*Fragmenten uit het dagboek van een' ooggetuigen.*

Verlangend om eenige bijzonderheden te vernemen van den togt der Nederlandsche troepen, onder het bevel van wijlen den Heere Generaal-Majoor *Verveer*, naar de kust van Guinea, zoo vermeende ik mij tot niemand beter te kunnen wenden, dan tot den 1sten luitenant der artillerie *van Exter*. Deze toch had, in betrekking van toegevoegd adjudant des opperbevelhebbers, de schoonste gelegenheid gehad, om alles van nabij gade te slaan, en den geheelen omvang der onderneming, zoowel *a priori*, als in derzelve gevolgen, te kunnen beoordeelen. Daarenboven, had ik het voordeel dien officier persoonlijk te kennen, terwijl de hoogst vleijende lof, welke zijn voormalige chef, de luit.-kolonel der artillerie *Seelig*, over zijn gehouden gedrag en zijnen dienstijver, gedurende het beleg der citadel van Antwerpen, hem toezwaaid, mij tevens de overtuiging gaf, dat de 1ste luitenant *van Exter* geene gelegenheid onbenuttigd zoude hebben laten voorbijgaan, om te zien en op te nemen. Met zeer veel bereidvaardigheid gaf hij mij zijne gehoudene aantekeningen ter inzage, terwijl hij mij wel wilde vergunnen, daaruit zoodanige bijzonderheden te trekken, als ik voor eene openbare mededeeling, mogt vatbaar achten.

De togt had, zoo als bekend is, ten doel om eenen oproerigen volkstem te tuchtigen, eenen gruwelijken moord en de beledigingen der Nederlandsche vlag aangedaan, te wreken. Door kracht van wapenen zoude dat doel worden bereikt. De onderneming was alzoo van krijgsachtigen aard, zoodat het verslag daarvan, ook om die reden tot den werkkring des *Militairen Spectators* behoorde. Wij hopen, dat onze lezers de aangewendde moeite tot verkrijging dezer bijzonderheden, ons zullen ten goede houden, terwijl zij voor de stoffe van het hier behandelde onderwerp, den heer 1sten luitenant der artillerie *van Exter*, moeten dank weten. Wij hebben met vertrouwen uit de bedoelde bron geput, ons alleen voorbehoudende, om het onderwerp naar aard en bijzonderheden te rangschikken en voor het publiek in te kleeden.

De rapporten, bij het gouvernement ontvangen, omtrent de toedragt der bovenbedoelde beleediging en de gepleegde gruwelen der Hantasche bevolking, den Nederlandsche militairen en ambtenaren aangedaan, waren van dien aard, dat men vooronderstellen mogt, bij de andere bevriende volkstammen, een voldoende getal bondstroepen te kunnen krijgen, om het beoogde doel, zonder groote magtsontwikkeling van onze zijde, te bereiken.

De generaal-majoor *Verveer*, tot opperbevelhebber dezer expeditie benoemd, en meer bijzonder bekend met de gezindheden der Del-Minasche kustbewoners, rekende ook van zijne zijde,

slechts een gering Europeesch personeel noodig te hebben, om aan de eervolle zending eene goede uitkomst te verzekeren.

Het personeel daartoe bestemd, zoude bestaan uit twee zwakke kompagnien infanterie en een detachement artillerie.

Deze kompagnien waren als volgt zamengesteld:

	1ste Kompagnie.	2de Kompagnie.
Adjudant-onderofficier.	1	"
Sergeant-majoor.	1	1
Sergeanten. :	6	6
Fouriers.	1	1
Korporaals.	14	14
Tamboers.	1	1
Hoornblazers.	1	1
Soldaten.	62	62
Totalen.	87	86

Het detachement artillerie bestond uit:

Sergeanten.	4
Korporaals.	4
Kanonniërs.	19

Totaal. 27

Het geheele getal der onder-officieren en manschappen, bedroeg alzoo 200 hoofden.

Het overige personeel der expeditie bestond uit: Den generaal-majoor *Verveer*, opperbevelhebber, de nieuw benoemde gouverneur der Nederlandsche bezittingen ter kuste van Guinea, den luit.-kolonel *Bosch*, de kapiteins der infanterie *de Reyniac*, *van Hopbergen* en *Stander*, (laatstgemelde bestemd om aan de kust te verblijven); den chirurgijn-majoor *Schillet*, den 1sten luitenant der artillerie, adjudant van den opperbevelhebber *van Exter*, de 1ste luitenanten der infanterie, *Dekens*, *Koch*, *von Stracka*, den 1sten luitenant en kommandant der artillerie *W. A. Kuyck* en den 1sten boekhouder *Steenhoven-Maarschalk*, welke personen op de Rhoon en Pendrecht zijn ingescheept geworden. Verder zijn op de Merwede opgenomen, als deel uitmakende van de expeditie: de officieren van gezondheid 3de klasse, *Raparini*, *Leyniger* en *Mayer*, de 2de luitenanten der infanterie *van der Ven*, *Willemse* en de 2de luitenant-kwartiermeester *van Emmerick*, de 2de boekhouder *Verhoef* en de assistent *Dercx*.

Behalve verschillende uitrustings-voorwerpen, remonte-stukken, munitie, projectilen, enz., werd er aan artillerie-materieel medegevoerd: vier metalen kanons à 5 c , uitgeoord voor houwiters à 6 c , met 4 ligte affuiten en eene reserve affuit, en 8 mortieren à 15 d , op derzelve blokken. Voor dit geschut waren de noodige gereedschappen en inrigtingen vervaardigd, om hetzelfde op de kust dragende te transporteren; dewijl daar ter plaatse geene andere wijze van transport mogelijk is. Alle deze goederen door de zorg van het departement van den grootmeester der artillerie ingepakt, waren ook in den besten toestand overgevoerd, en op de kust ontscheept geworden.

Op den 25ten April, begaf de opperbevelhebber zich, met zijnen staf, na dat al het personeel bereids ingescheept was, des mor-

gens te 9 uren aan boord van de Rhoon en Pendrecht, een particulier schip, behoorende aan de heeren *Hoboken*, gevoerd wordende door den scheepsbevelhebber *Schaap*.

De overige schepen der expeditie bestonden uit Zijner Majesteits korvet de *Amphitrite*, gekommandeerd door den heere luit.-kolonel, kapitein-luit. ter zee *Tengbergen*, en Z. M. transportschip de *Merwede*, gekommandeerd door den heer luitenant ter zee eerste klasse *Stort*. Op de eerste dezer schepen bevonden zich nog de heeren *Zoutman*, luit. ter zee 1ste klasse, *Wouters*, *Nooy*, van der *Mandere* en *Huis*, luit. ter zee 2de klasse, de chirurgijn-majoor *Dumont* en de officier van gezondheid 3de klasse *Slot*. Op de *Merwede* waren ingedeeld: de luit. ter zee 1ste kl. *Cambier*, de luit. ter zee 2de klasse *Eschauzier* en *Andrea*, en de officier van gezondheid 3de klasse *Eberwein*.

Te 12 uren van dienzelfden dag ligteden de Rhoon en Pendrecht en de *Merwede* het anker, van de reede van Hellevoetsluis, zijnde de *Amphitrite* 36 uren vroeger van Texel gezeild, met last om de beide eerstgenoemde bodems buiten de gaten in te wachten. Bij het uitzeilen hadden de expeditionnaire troepen, de meeste geestdrift doen blijken, en stевenden nu volmoed en goede verwachting hunne bestemming te gemoet.

De reis werd gelukkig voortgezet tot den 9den mei, op welchen dag men des morgens ten 6 uren, het eiland *Teneriffe* in het gezigt kreeg. De opperbevelhebber had vroeger reeds last gegeven aan de *Amphitrite*, om zich niet bij de *Merwede*, als minder goed zeilende, op te houden, maar met de Rhoon en Pendrecht door te zetten, kunnende men de *Merwede* bij *Teneriffe* inwachten, om het verblijf bij dit eiland te benuttigen tot het aanvullen van het verbruikte water en het innemen van eenige ververschingen. De Rhoon en de *Amphitrite* wierpen reeds te 6½ uren des avonds, het anker voor *Santa Cruz*, dat zich bij den invallenden avond en bij het heldere weder zeer schilderachtig voordeed aan de nieuwsgierige blikken der officieren, welke voor het eerste deze zereis deden.

Donderdag den 10den mei deed de *Amphitrite* 21 salutschoten, welke door de batterijen van de stadzijde, met een gelijk getal schoten werden beantwoord. Nadat de opperbevelhebber een bezoek aan boord der korvet had afgelegd, begaf hij zich met den overste *Tengbergen*, met zijnen adjudant en eenige officieren naar wal, om den Nederlandschen consul den heer *Béruff*, en den gouverneur der Canarische eilanden, *Don Juan José Pereira Marquez de la Concordia*, te gaan begroeten. De officieren genoten bij beide personen de hartelijkste ontvangst, zoodat men, gedurende de inwachting van de *Merwede*, welke den 13den voor anker kwam, eenige zeer genoeglijke dagen, met de bezigtiging der bijzonderheden van het eiland doorbragt. Den 14den ging men, door dit aangename *intermezzo* opgewekt, weder gezamenlijk onder zeil, terwijl de troepen, hoezeer vrij geplaagd door de drukkende hitte, echter door de doelmatigste gezondheids-maatregelen (1), en de goede

(1) Te *Santa-Cruz* had de opperbevelhebber twee pijpen *Teneriffe* wijn laten opkopen, om ter verversching, aan de manschappen, eene geregelde uitdeeling van wijn te kunnen doen. Deze voorzorg droeg zeer goede vruchten. De aanschaffing van rooden Franschen wijn, op de kust van *Guinea*, om tot datzelfde einde te dienen, heeft insgelijks mede gewerkt om de troepen bij vele andere ontberingen, goed te moede te houden.

behandeling aan boord, in eene zeer opgeruimde stemming, den tijd doorbragten.

Op zondag den 2den juni besloot de opperbevelhebber met het schip de Rhoon vooruit te stevenen, om te *Axim*, incognito aan land te gaan, ten einde eenige nadere berigten in te winnen, omtrent den vijand die men te bekampen zoude hebben.

Woensdag en donderdag den 6den en 7den, zeilde de Rhoon uit het gezigt van de *Amphitrite* en de *Merwede*, voorwaarts langs den wal, bij *Grand-Bassa*, zoodat men reeds onderscheidene voorwerpen konde onderscheiden. De kust, die allengskens golvender werd, scheen zeer boschachtig, afgewisseld door eenige hutten, die de zogenaamde krommen of dorpen vormen. De gedurige windstilte belette echter om spoed te maken, en *Axim*, dat men reeds zeer nabij was, te naderen. Op vrijdag den 8sten juni zeilde de Rhoon tegen 5 uren des namiddags, *Apollonia* zoo dicht voorbij, dat de officieren het fort en het krom duidelijk konden zien liggen. Hier kreeg men het bezoek van eenige negers, welke met eene kano aan boord kwamen roeijen, ten einde hunne koopwaren aan te bieden. Het vreemdsoortige van dit bezoek, lokte de nieuwsgierigen naar boven, terwijl deze vreemde gezigten meer de aandacht vestigden, dan hunne magere kippen, de mais en de slechte palmwijn den kooplust opwekten. Deze menschen behoorden tot het rijk van *Apollonia*, en gaven het berigt, dat er geen oorlog op de kust was, maar dat een Hollandsch officier met eene kleine bezetting, zich op het fort *St. Antonie* (bij *Axim*) bevond.

Den 9den juli (zaterdag) ankerde de Rhoon ten 7½ uren, voor het fort *St. Antonie*, op een half uur afstands van den wal. Tegen 8 uren kwamen de heeren *Pignari*, kommandant van het fort, en de heer *Bartels*, koopman (een kleurling) aan boord, om hunne opwachting bij den opperbevelhebber te maken. Deze heeren deelden omstandiger berigten mede over den stand van zaken, en deze waren vrij bemoedigend. Men vernam o. a. dat alle bewoners der kust verontwaardigd waren over de gruwelen en beledigingen door de *Hantasche* bevolking, onder begunstiging van derzelver opperhoofd, gepleegd, en dat ook de *Del-Minaers* met verlangen het oogeblik verbeidden, dat zij sprekende blijken konden geven van hunne goede gezindheden voor het Nederlandsche gouvernement. Zij hielden zich insgelijks overtuigd, dat de koning of het opperhoofd van *Warsaw*, wiens rijk aan de landzijde aan dat van *Bonsoe* grenst, mede zoude werken tot bereiking van het doel der onderneming. Het eerstbedoeld opperhoofd bevond zich destijds te *kaap Coast*.

Tegen den koning van *Axim* bestonden eenige vermoedens dat hij de zaak van het oproerig hoofd *Bonsoe* was toegedaan. Uit dien hoofde had de kommandant *Pignari* het geraden geoordeeld, dezen vorst gevangen te nemen en naar *Del-Mina* te doen vervoeren. Uit een nader onderzoek was het echter gebleken, dat, hoezeer deze vermoedens welligt niet geheel zonder grond waren, de toedragt der zaak echter niet van dien aard was, dat eene langere gevangenzetting of tuchting noodig geoordeeld werd. De opperbevelhebber zich daarvan in persoon te *Axim* overtuigende, besloot dan ook dien vorst te doen bevrijden. De bevolking van *Axim*, bijzonder goed voor onze zaak gestemd zijnde, zoo liet de opperbevelhebber eenige geweren en munitie onder haar uitdeelen, na eenigo

Caboceërs (chefs, die in rang op den koning volgen) te hebben laten zweren, dat zij de onderneming zouden begunstigen.

De adjudant van *Exter* en eenige zijner kameraden, nieuwsgierig om het zoogenaamde paleis van dezen neger-koning te zien, maakten een bezoek bij de vorstelijke neger-familie. Het grootste gedeelte der leden dier familie zagen er goed uit; doch het gezigt van hunne kleeding, huishouden en woningen was echter niet bijzonder geschikt, om hooge denkbeelden van hare vorstelijke magt en praecht aan te kweeken.

De tijding van den aanstaanden togt, was reeds door een Engelsch schip aangebragt en langs de kust verspreid. Dit had Zijne Neger-Majesteit *Bonsoe* in eene zeer benaauwde stemming gebragt, en doen besluiten, om volgens 's lands gewoonte, voorstellen tot afkoop van straf te doen. Intuschen had hij, zoo het scheen uit voorzorg, zijne residentie van Boeswa naar Aprembo, 5 uren landwaarts in, verplaatst, om dáár, door ongenaakbaarder terrein, eenigzins meer gedeekt te zijn.

Gedurende den tijd dien de opperbevelhebber noodig oordeelde tot het maken van beschikkingen voor de expeditie, hadden de adjudant van *Exter* en zijne togtgenooten gelegenheid, om het fort St. Antonie op te nemen, de naaste omstreken als ook de kustbewoners gade te slaan en zich met hunne gebruiken en wijze van leven bekend te maken. Vele zaken kwamen hun nieuw en onbekend voor, hoezeer zij zich, zoo veel als mogelijk was, hadden bekend gemaakt met de bronnen, waaruit zij het wetenswaardige van de kust van Guinea hadden kunnen putten. Het fort St. Antonie vonden zij stevig en zeer goed gebouwd; het zou met eenige verbeteringen en herstellingen, tot eene zeer fraaije en goede sterkte kunnen gevormd worden. Men vond er 18 stukken geschut in batterij, en eene kleine bezetting tot verdediging.

De mannelijke strand-negerbevolking was over het algemeen sterk en gespierd, en, zoo het scheen, even als de vrouwen en kinderen, van een opgeruimd en zorgeloos humeur; waarschijnlijk voortvloeiende uit hunne geringe benodigheden, die zij slechts voor het halen hebben. De negerdames schenen echter minder aan het verfijnde Europeesch gevoel te bevalen, en naar de beschrijving gerekend, kon schrijver dezès, den goeden smaak der bezoekers ook geenszins wraken. De heerlijke ananassen, de frissche kokosmelk, de palmwijn, en de malegetsoep lieten zich met smaak nuttigen; de gebakke pisang, de kabrieten en de stokjammes, bevielen minder.

Den 11den ligte de Rhoon weder het anker om de reis verder voort te zetten, doch moest tegen den avond, wegens windstille, het anker laten vallen. In den vroegen morgen van den 12den maakte men weder zeil, en kwam men tegen 1½ uren, op een mijl afstands, bij Saccondé voor het fort Oranje ten anker; vindende men aldaar de Merwede reeds gestationneerd. De adjudant van *Exter* en de artillerie-luitenant *Kuyck*, werden dadelijk naar het fort gezonden, om den staat der vestingwerken en derzelver bewapening te gaan onderzoeken, en omtrent de gelegenheid tot ontscheping van het geschut, de munitien en manschappen eenige bescheiden in te winnen. Den volgenden dag begaf de opperbevelhebber zich met zijnen staf naar den wal, alwaar een nieuw en grootsch tafereel de aankomelingen wachtte. Op het strand stond de zwarte bevolking als gezaaid,

in golvende en dringende beweging, om de Europesche gasten te zien en te verwelkomen. De meesten waren gewapend, met een vaandel in hun midden; ongeveer 7 à 800 hadden vrij goede geweren. Het scheen, dat de geheele bevolking van het krom (ruim 2000 zielen) er zich een feest uitgemaakt had, om den opperbevelhebber op hare wijze regt luisterrijk te ontvangen. Juichend werd hij begroet, en op alle die donkere gezigten konde men duidelijk lezen, dat die juichtoonen, voor 't minst welgemeend waren.

Dat schouwspel was voor den opperbevelhebber niet nieuw, maar op de meeste personen zijner omgeving maakte dit tooneel eenen onbeschrijflijken indruk: immers, alles wat zich hier verloorde, was zoo zonderling, zoo geheel afwijkende van hetgeen men onder onze Europesche beschaving ziet en hoort. Die zwarte bijna geheel naakte, gewapende menschen waren met alerhande voorwerpen behangen, en met verschillende kleuren besmeerd. Alles liep door elkander springende, schreeuwende, en in het wild schietende; in een woord, als dolle uitgelaten schepsels, waarvan ieder zich beijverde, om door den een of anderen gekken sprong of gejuich, uit te drukken, hoe aangenaam hem de aankomst der expeditie was. De geweerdragers gebruikten geene patronen, maar hadden eenen gordel om het lijf, in vakken verdeeld, welke kleine tonnetjes met de lading bevatte. Daarenboven hadden zij meest alle kruidhoorns en een kogelzak, waarin zij kaliber of andere kogels van kleiner kaliber, van de grootte van ganzenhagel, loopers, gehakt lood, enz. medevoerden. Het schieten en schreeuwen hield gedurende den geheelen togt naar het fort aan; het een en ander ging met de zonderlingste gebaarden gepaard: sommigen wierpen zich zelfs op den grond om te schieten; anderen bogen eene knie, en slechts weinigen legden de kolf tegen den schouder, maar veelal ter hoogte van de borst, of iets lager.

Uit dezen gemengden hoop, was de negerkoning met eenige Caboceërs en een Fetichen priester te voorschijn getreden, om hulde te brengen aan den opperbevelhebber, en hem de verzekering te geven, dat alle zijne onderdanen niets liever verlangden, dan de regtmatige tuchtiging van de Hantasche opstandelingen te helpen bevorderen. De kroon en scepter van dezen negermonarch, bestond uit een gewoone zwarten vilten hoed, en een regenscherf; overigens was dit opperhoofd evenmin als de Caboceërs en den Fetichen priester van andere onderdanen te onderscheiden. De opperbevelhebber ontving hen allen zeer minzaam terwijl hij de aanbieding van hulpbetoon, met veel uiterlijke waardigheid aannam.

Nadat de opperbevelhebber alles daar ter plaatse in oogenschouw had genomen, koos hij dit punt als verzamelaarsplaats uit, of, in zekeren zin, als subject voor de expeditie; zoodat de troepen en het materieel hier zouden ontscheept worden. Saccondé aan het Hantasche grenzende, en het oproerig opperhoofd *Bonsoe* in de nabijheid zijnde, zoo was het ook noodzakelijk, om het zeer vervallen fort eenigzins in staat van tegenweer te stellen; de 1ste luit. *Kuyck* werd met deze werkzaamheden belast, die zich van deze taak zooveel als tijd en de beschikbare middelen toelieten, lofwaardig kweet. In het fort had men 22 ijzeren stukken gevonden, waarvan de ligste 6 C ers, de overige 24 en 56 C ers waren; de meeste waren in eenen vrij onzekeren staat van bruikbaarheid.

Het materieel en de munitie werd nu dadelijk ontscheept, als

ook de kapitein *Stander* met 5 onder-officieren, 3 korporaa's, 1 tamboer en 19 soldaten, om het fort te bezetten.

De 14den junij des 's morgens te 7 uren ligte de *Rhoon*, weder het ander, koers zettende naar Del-Mina, alwaar men te 12 uren, op $\frac{1}{2}$ mijl van den wal het anker liet vallen. Dadelijk loste men eenige salutschoten, welke door het fort St. George werden beantwoord. Het nieuwe tafereel, dat zich nu aan onze reizigers vertoonde, en waarbij de forten St. George en St. Jago, tusschen het gebergte gelegen, zich zeer fraai nuanceerden, was schilderachtig.

Op de reede vond men Z. M. korvet de *Amphitrite*, reeds sedert den 8sten junij aldaar geankerd, ter volvoering van de bevelen des opperbevelhebbers, om de noodige voorbeschikkingen tot den togt te treffen. De overste *Tengbergen* had zich van dien last met evenveel doorzicht en bekwaamheid als ijver gekweten, zoodat de werkzaamheden des opperbevelhebbers zich grootendeels behoefden te bepalen, tot het last geven voor de uitvoering der reeds beraamde beschikkingen. Kort na de aankomst van het schip de *Rhoon*, kwamen eenige ambtenaren van het Gouvernement, namelijk de heeren *van der Eb*, kommandeur ad interim, *Varlet* fabriekmeester en *Rodeman* kwartiermeester, aan boord, om den opperbevelhebber te begroeten. Deze met den overste *Bosch*, gouverneur der kust, en den adjudant *van Exter*, ontscheepten daarna onder het lossen van het geschut, en stapten tegen 1 uur aan den wal. Even als bij het fort Oranje wachtte hen ook hier de geheele bevolking van Del-Mina, de meeste mannen vrij goed gewapend, in zoogenaamd kostuum; doch allen vrij potsierlijk getooid. Met haren koning, eenige Caboceers, vaandrags, en priesters aan het hoofd, met een daverend gejuich, en onder het maken van de zonderlingste grimassen, verwelkomde de bevolking van Del-Mina benevens de overige ambtenaren de hooge gasten, en voerden hen onder groote zonnescermen, als in triomf, binnen het fort.

De opperbevelhebber nam dadelijk het garnizoen, bestaande uit 50 man der vaste bezetting en 266 rekruten, in oogen-schouw, en verleende daarna een plechtig gehoor aan den vorst van Del-Mina. De koning van Warsaw werd den volgenden dag, afzonderlijk bij den opperbevelhebber toegelaten, om zijne gezindheden meer bijzonder te polsen, en de noodige afspraak te maken, voor het deel, dat hij aan den veldtogt zoude nemen.

Intusschen had men tijd en gelegenheid, om een meer volledig overzigt te verkrijgen, van de middelen welke hier ter dienste stonden, en die men ten beste nutte der expeditie zoude kunnen aanwenden; het rapport van den overste *Tengbergen* was in dat opzigt vrij volledig. Het berigt dat het oproerig opperhoofd *Bonsoe*, zich met zijne voornaamste strijdkrachten te Aprembo bevond, werd vrij stellig bevestigd. Het landschap waarover hij regeerde heeft, eene gemiddelde breedte van 10 à 12 uren, doch is door een hoogst boschrijk, moeilijk en ontoegankelijk terrein gedekt; zijne strijdkrachten werden begroot op ongeveer 7 à 8000 man. De moeilijkste taak, was, om *Bonsoe*, en zijne voornaamste chefs in te sluiten, en hen te beletten van te ontsnappen; daarbij moest men zich gevat maken, om de moeilijke en nauwe toegangen door de bosschen, moerassen en berg-kloven, welke bijna voor geen Europeër begaanbaar zijn, door te loopen en behoorlijk af te sluiten. De

medewerking der overige vorsten, wier rijken het Hantasche insloten, was alzoo, allernoodzakelijkst, terwijl dan nog voor de expeditionnaire troepen de zeer moeilijke en gevaarvolle taak overbleef, om den geheelen togt te leiden, te ondersteunen en tot hoofd-reserve te dienen. Uit dien hoofde was het den opperbevelhebber zeer aangenaam, zoo vele aanbiedingen van hulpbetoon te ontvangen. Duizenden Del-Minaers boden zich dadelijk aan, om zich bij de expeditionnaire troepen aan te sluiten, en onder deze werden er 2000 weerbare mannen van kruid en lood voorzien, terwijl aan elk hunner, f 5 per maand als soldij werd toegezegd, gedurende den tijd dat zij tot het uitvoeren van den togt gebezigd wierden; daarenboven zouden zij dagelijks eene portie rum ontvangen. 50 Kleurlingen hadden zich evencens aangeboden, maar om kosteloos de expeditie mede te maken, onder voorwaarde dat aan hen, even als aan de blanke troepen, veld-vivres zouden worden uitgereikt. Aan deze gaf men geweren en munitie. Voor het transport der vivres en verdere krijgsbehoefden, koos men uit de 2000 Del-Minaers 500 dragers, en 500 Sacondeers, doch het kostte veel moeite, om deze menschen vooreerst bijeen te krijgen en gedurende de expeditie bijeen te houden; daar het scheen, dat de opperbevelhebber hier te spaarzaam was geweest, in het toestaan van de draagloonen. Aan de artillerie werden 150 donko's, of assantijnsche rekruten, als dragers toegevoegd.

De eerste voorloopige maatregelen voor de expeditie bepaalden zich tot beschikkingen voor de insluiting van het Hantasche gebied. Daartoe had de koning van Warsaw zijne medewerking toegezegd. Vroeger had die vorst geweigerd om vriendschappelijke betrekkingen met de Nederlandsche regering aan te knopen, of zich onder derzelve bescherming te stellen en derzelve vlag te voeren, maar daarentegen had hij de bescherming der Engelschen aangenomen, zonder evenwel de Engelsche vlag voor de zijne te verklaren. De grenzen van het Hantasche gebied waren reeds zeer naauw door zijnen gewapende onderdanen ingesloten, terwijl hij, voor de getrouwe vervulling zijner beloften, zijne dochter en nicht als gijzelaars stelde. De kommandant van St. Antonie te Axim, had reeds vroeger bevelen ontvangen, om de westelijke grens van Hanta te bezetten, waardoor het geheele vijandelijke gebied afgesloten werd.

Reeds sedert de aankomst op de kust, had de opperbevelhebber onderscheidene bevelen gegeven en spionnen gezonden, om de gezindheden der Hantasche bevolking naauwkeurig te kennen. Te Del-Mina zijnde, ontbrak het dan ook geenszins aan berigten en tijdingen, die echter, zoo als later bleek, zeer uiteenloopende waren. De eerste berigten waren die, welke wij hierboven hebben medegedeeld, waarbij men nog voegde, dat de Hantasche bevolking vast besloten scheen, om zich bij haren koning aan te sluiten en hare have en goed tot het uiterste te verdedigen. Andere berigten waren van tegenovergestelden aard, en hielden, dat de verslagenheid groot was, en *Bonsoe* zich door zijnen aanhang verlaten zag; — dat hij zijne krommen rondreisde, om den geest op te wakkeren, doch dat hij daarin geenszins slaagde, zoodat hij alleen steunde op eenige getrouw geblevene onderdanen, op het ontoegankelijke terrein, en op de hoop, om zich, in geval van nood, te kunnen loskopen. Men bleef dus zeer in het onzekere omtrent den weerstand, dien men

te wachten had, terwijl men zich, voor alle gevallen, op het ergste moest voorbereiden.

De dag van den 24ste juni, was door den opperbevelhebber bestemd voor de uitdeeling der medegebrachte geschenken aan den Neger-koning van Del-Mina, de zeven vaandrigen der kwartieren, aan den opper-vaandrig (1) en aan den opper-makelaar. Die uitreiking ging met eenige plegtigheid gepaard, die, hoe beuzelachtig ook voor de Europeanen, echter op de Negerbevolking den grootsten indruk maakte.

De opperbevelhebber had tot dat einde al de officieren en burgerlijke beambten, in de groote Palaber-zaal (audientie- en gerechtsaal), in groote tenue gekleed, vereenigd, terwijl de vaste bezetting, en de expeditionnaire troepen, op het binnenplein van het fort gerangschikt stonden. Op het bepaalde uur verscheen de vorst van Del-Mina met zijnen stoet binnen de zaal, en begroette den opperbevelhebber eerbiedig. Laatstgemelde beantwoordde dien groet op eene waardige wijze, terwijl hij den Neger-vorst ernstig zijne verplichtingen als opperhoofd der brave Del-Minaers, jegens zijne onderdanen en ook jegens Z. M. den Koning der Nederlanden en alle Hollandsche officieren en ambtenaren, onder het oog bragt. Vervolgens gaf de opperbevelhebber hem zeer minzaam te kennen, dat Z. M. onze geeerbiedigde Koning bijzonder over hem te vreden was, en dat hij in last had, om hem, even als zijne rijks-grooten, eenige geschenken te overhandigen.

Deze geschenken bestonden, voor den koning *Kudjo*, in eenen ronden hoed, met opgeslagen rand, met goud galon bezet en met het rijks-wapen versierd; op dezen hoed prijkte een driekleurige pluim; verder een stoel met rood kachemire zitting, met vergulde spijkertjes beslagen, eene groote zonnenscherm (parasol) van driekleurige zijde, een spiegel, een keldertje met likeuren en eene vergulde sabel met koppel van rood kachemir, met goud galon bezet. De opper-makelaar, opper-vaandrigen en vaandrigen, kregen elk een hoed met goud galon, doch met eene vergulde W, in plaats van het wapen, en ieder een sabel met koppel, even als die van hunnen vorst.

De koning *Kudjo* was opgetogen van vreugde over deze gunstbewijzen, en verzocht den opperbevelhebber, Z. M. onzen Koning daarvoor zijne eerbieds- en dankbetuigingen over te brengen, terwijl hij zijne meermalen gedane belofte, van onder alle omstandigheden de Nederlandsche vlag te verdedigen, herhaalde.

Nadat zij de hoeden opgezet en de sabels hadden omgehangen, werd de geheele hofstoet op een balkon geplaatst, welke het uitzicht op het binnenplein had. Alsnu nam de opperbevelhebber de troepen in oogenschouw, deelde daarna eenige medailles van 12 en 24jarige dienst aan de onder-officieren en manschappen der vaste bezetting uit, waarna de troepen ter eere van den Neger-koning defileerden. Na afloop dezer plegtigheid, werd vorst *Kudjo* onder de zijden zonnenscherm, door zijnen stoet omgeven, met het muziek aan het hoofd, eene toegevoegde gewapende garde, en onder het lossen van 7 kanonschoten van het fort St. George, naar zijne woning geleid.

Den 29sten junij marcheerde de adjudant-onderofficier *Schim-*

(1) De inwoners der krommen zijn in verschillende kwartieren verdeeld; in elk van deze kwartieren is een vaandrig of chef, wiens bevelen bij het te velde trekken, vrij stijpt worden nagevolgd. Ieder dezer afdeelingchefs ontving bij den uitmarsch eene Nederlandsche vlag, aan eene piek bevestigd.

melketel, met 50 gewapende manschappen en 10 dragers naar *Saccondé*, zijnde een detachement, bestemd om de garde te vormen van den opperbevelhebber. De manschappen waren gekozen uit de slaven der zeven kwartier-chefs van Del-Mina. Behalve de wapenrusting, kregen zij een gelijkkleurig paantje, eene blaauwe muts met rooden rand en eene veldflesch.

Den 30sten junij begon de eigenlijke voorwaartsche beweging, met het vertrek van den heer *Maarschalk* vroeger kapitein bij de Geldersche schutterij, en thans 1ste boekhouder ter kuste, met een detachement van 50 kleurlingen, 23 man der vaste bezetting van Del-Mina, welke laatste als handlangers der artillerie zouden dienen en 150 donko's. Dit detachement marcheerde over land naar *Saccondé*.

De gouverneur, de overste *Bosch*, marcheerde dien zelfden dag, insgelijks naar *Saccondé* met de Del-Minasche negers, waaronder hun koning *Kudjo* en de Fetiche priester *Kwacoe*. Dit detachement was zeer groot; want ofschoon er slechts 2000 negers bezoldigd waren, was de bijeengekomen kolonne ruim 4000 man sterk. De fabrijkmeester *Varlet*, had zich uit eigene beweging, met 30 goed gewapende negers, in vaste dienst van het gouvernement, bij de kolonne gevoegd. Bij den togt maakte deze heer zich zeer verdienstelijk, bij de dekking der artillerie.

De opperbevelhebber begaf zich met de overige officieren, den 1sten juli aan boord van de *Rhoon* en *Pendrecht*, op welken bodem zich ook de expeditionnaire troepen bevonden, terwijl op de *Amphitrite* 4 metalen 2 *ëers*, met de munitien en eenige infanterie-geweren, werden medegevoerd. Dien zelfden dag gingen de beide schepen onder zeil, koers zettende naar *Saccondé*; door tegenwind, stroom, en bijna algeheele windstilte, vorderde de schepen echter weinig of niets. Deze vertraging gaf den opperbevelhebber aanleiding, om met zijnen adjudant den luit. *van Exter*, op den 4den juli van boord te gaan, en zich bij het fort *Oranje*, op welks hoogte de schepen zeilden, aan wal te laten zetten, ten einde de laatste beschikkingen te nemen voor de expeditie. In den namiddag aldaar aankomende, vond men de bondstroepen, van Del-Mina, *Chama*, en *Commanie* vereenigd, zoodat de opening van den veldtogt alleen wachte naar de aankomst der schepen. De aanhoudende windstilte was echter van dien aard, dat de opperbevelhebber het noodig oordeelde, om, in weerwil van den verren afstand waarop de schepen van het fort waren, aan den overste *Tengbergen* bevelen te zenden, tot het doen ontschepen van de kanons, de wapens, de munitien, de mondbehoefden en, zoo veel als doenlijk was, de blanke troepen. Van deze zeer moeilijke taak kweten onze brave schepelingen zich met dien ijver en voortvarendheid, welke hen zoo zeer kenschetsen, zoodat het grootste gedeelte tusschen den 9den en 10den juli ontscheept was.

De adelborst der 1ste klasse *de Lange* werd van de *Amphitrite* bij de colonne gedetacheerd, belast met de seinen tusschen de schepen en de kust, terwijl de luit. ter zee *Andreae*, van de *Merwede* tot kommandant van het fort *Oranje* werd benoemd, aangezien de kapitein *Stander* door de landziekte was aangetast; de bezetting van het fort werd met 12 mariniers en matrozen van denzelfden bodem versterkt.

Intusschen was de wind op den 10den juli eenigzins gunstiger, waardoor de beide schepen in de gelegenheid waren, het fort te naderen en voor hetzelfde het anker te laten vallen.

Dadelijk daarna werd het nog ontbrekende ontscheept. Midderlerwyl dit alles plaats greep, had de overste *Tengbergen*, op last des opperbevelhebbers, de kleurling *P. Bartels*, kommandant ad interim van het fort St. Sebastiaan te Chama, doen aflossen, en dit fort door een officier (zijnde de luit. ter zee *Wouters*), en 20 marine soldaten en matrozen doen bezetten.

Reeds vroeger het bericht ingekomen zijnde, dat het vijandelijk opperhoofd *Bonsoe*, door een Caboceër te Boutrie was gevangen genomen, en zich aldaar in verzeerde bewaring bevond, zond de opperbevelhebber dadelijk eenen boodschapper, aan dien Caboceër met last, om dat opperhoofd, uit te leveren. Deze uitlevering had dan ook werkelijk plaats gehad, tegen betaling van de uitgeloofde 10 oncen goud. *Bonsoe* werd in verzeerde bewaring op de *Amphitrite* gesteld. *Merwede*

134/ Gedurende den tijd dat men de aankomst der schepen inwachte, had men echter niet stil gezeten. De geheele omtrek van Saccondé was door eenige honderde negers verkend geworden, doch daar zij alle woningen verlaten vonden, zoo had deze verkenning niet veel licht verspreid over de bedoelingen des vijands.

De vier kanons à 2 C en 4 handmortieren met de noodige munitie, waren op den 10den, niet zonder veel moeite, op de verzamelplaats getransporteerd. De kanons werden daartoe ieder door 6 Donko's aan trekgarelen vervoerd en met veel zwaarigheden voortgebracht. Het verdere transport gedurende den voorwaartschen marsch, door de bergachtige en zeer digtbewassen bosschen en langs de smalle paden, geschiedde op dezelfde wijze, doch moest bij het overgaan van klippen, rivieren of gebergte kloven, geheel uit elkander genomen, en stuksgewijze gedragen worden. Dit uit elkander nemen moest negen malen plaats hebben, bij den marsch tusschen Taccorarie en Boutrie, welke afstand slechts 6 uren bedraagt, en waarover men twee dagen besteedde. Bij dusdanige werkzaamheden, werd het kanon, wegende gemiddeld 58 Nederl. C , bij kleine afstanden door één, bij grootere afstanden door twee man gedragen. De affuit werd door twee of drie man getransporteerd, terwijl een man de beide raders droeg. De kistjes (24 in getal) met munitien, 54 Ned. ponden wegende, werden door twee man, aan lange bamboezen gedragen. De ondervinding leerde, dat 25 à 50 Ned. ponden, het maximum van gewicht is, waarmede men den neger kan belasten. Deze zwaarigheden hadden den opperbevelhebber doen besluiten, om de uitgeboorde 5 C 'ers niet mede te voeren; terwijl de veranderde omstandigheden ook hadden doen vermoeden, dat men dit zwaarder kaliber niet noodig zoude hebben. Deze uitgeboorde stukken werden op het fort Oranje in batterij gebracht en zijn aldaar gebleven.

De handmortieren werden ieder door vier Donko's, met behulp van lange bamboezen getransporteerd, terwijl één man het munitie-kistje vervoerde. De vier mortieren, waren even als de kanons in twee sectien verdeeld; bij elke sectie bevond zich eene spade, aan de draagbamboezen bevestigd.

De vaten buskruid, welke men had medegenomen, werden door twee man, aan bamboezen hangende, gedragen; het kostte echter veel moeite om die dragers, welke te zamen 50 N. p. moesten torschen, bij de kolonne te houden.

Den 11den julij verzamelden zich al de troepen die tot de expeditie zouden aangewend worden. Bij raming was de ko-

lonne 8000 man sterk. Ten negen ure begaven de troepen zich met de grootste geestdrift op marsch naar het vijandelijke krom Taccorarie, dat op eenen vrij hoogen berg, op twee uren afstands van het fort Oranje, gelegen is. Berigten die men nog kort te voren ingewonnen had, luidden, dat de Hantaërs, ter sterkte van 1000 man, besloten hadden, dat krom tot het uiterste te verdedigen. De kolonne was in onderscheidene afdeelingen gesplitst, wordende de marsch dier afdeelingen, naar eene vooraf bepaalde regeling, langs verschillende wegen, voortgezet. Eene afdeeling boschnegers, was landwaarts ingezonden, ten eerste om de flank der kolonne te dekken, ten anderen om de boschwaarts gelegene krommen des vijands aan te vallen en te vernielen.

De marsch werd door het hoogst moeilijk terrein, en door de voorzorgen die men nemen moest, om hetzelfde op het naauwkeurigste te doorzoeken, zeer vertraagd. Intusschen was men Taccorarie vrij nabij, zonder dat men nog eenig verschijnsel ontwaar werd, of het hierboven vermelde bericht gegrond of ongegrond was. Daar de negers in hunne oorlogen, echter veeltijds toevlugt tot hinderlagen nemen, en zich dikwerf zóó lang verscholen houden, tot dat zij begrijpen, dat hunne plotselinge verschijning dood en verwarring in de gelederen van hunnen vijand kan brengen, zoo moest hier met veel omzigtigheid gehandeld worden.

De gouverneur der kust, de overste *Bosch*, die met eene afdeeling Del-Minaërs, de voorhoede uitmaakte, kreeg daarop bevel, om de berg, waarop het vijandelijk krom lag, geheel te omsingelen. Twee barkassen van de *Amphitrite* en de *Merwede* waren aan de zeezijde, ter hoogte waar de kolonne zich toen bevond, aangekomen, om de kust gade te slaan en tot de expeditie mede te werken. Deze medewerking was toegestaan geworden op het dringende verzoek der schepelingen. Op eenigen afstand van het krom gekomen, hielden de troepen stand, om de artillerie eenige granaat-worpen te laten doen, ten einde den vijand te dwingen zich te vertoonen. Daarop beklom de infanterie de hoogte en wierp zich in het krom, dat men op een twintigtal negers na, die de vlugt namen en zich in de ondoordringbare bosschen verscholen, verlaten vond; — één neger, die in het krom gebleven was, werd doodgeschoten.

De flankerende afdeeling boschnegers, kwam tegen den avond te Taccorarie aan, medebrengende twee gevangenen en het hoofd van één doodgeschoten neger; ook deze afdeeling had alles verlaten gevonden.

Den 12den julij vervolgde de kolonne hare voorwaartsche beweging naar Boutrie. De expeditionnaire troepen en strandnegers bleven het strand volgen, terwijl de boschnegers van Commanie, Chama, enz., weder landwaarts werden gezonden. Hoogst moeilijk was deze marsch, door de bijna onoverkoomelijke hindernissen, welke men bij elke 50 schreden, door de bosschen, de klippen en waterleidingen, ontmoette, en die de artillerie vooral ongehoorde inspanningen kostte. De onverdragelijke zonnehitte was eene tweede plaag, en voorzeker de grootste en geduchtste bondsmagt des vijands; en hoezeer onze troepen goed te moede bleven, zoo oordeelde de opperbevelhebber het toch voorzigtig, om de krachten der blanke troepen niet geheel uit te putten, en gaf hen diensvolgens bevel om niet verder dan het krom Pompondé te marcheren en

aldaar te overnachten. Bij het krom Adjoa komende, moesten de troepen eene riviertak van ruim 500 ellen breedte, en op de meeste plaatsen meer dan 1,0 el diepte, en bij Adenakoema eene klip van een kwartier uur lengte overtrekken; de artillerie had, met de grootste inspanning, 3 uren tijds noodig om deze laatste hindernis te overkomen. Bij Pompondé hielden de blanke troepen halt; doch de opperbevelhebber oordeelde zijne tegenwoordigheid te Boutrie volstrekt noodzakelijk, weshalve hij doorging tot aan het fort Batenstein. Tegen den avond kwamen de boschnegers bij de troepen, eenige gevangenen en hoofden van doodgeschotene negers medebrengende. De krommen welke zij op hunnen weg ontmoet hadden, waren even als de kostgronden, door hen vernield geworden. De aan de kust gelegen krommen, werden op uitdrukkelijk bevel des opperbevelhebbers, gespaard.

De verdere marsch naar Boutrie, welke op den 13den aanvang, leverde niet minder zwarigheden op, dan die welke men den vorigen dag moest overwinnen; en daar men de onmogelijkheid had ingezien, om de blanke troepen, en vooral de artillerie, meer landwaarts in te laten marcheren, zoo werd op dien dag dezelfde marschregeling in acht genomen, en de boschnegers de taak opgelegd, om het binnenwaarts gelegene, ontoegankelijke terrein te zuiveren. Dien ten gevolge besloot de opperbevelhebber met de expeditionnaire troepen te Boutrie te verblijven, en van dáár de verdere maatregelen te nemen, om den vijand geheel te onderwerpen. De bevelhebber van het nabij gelegene Engelsche fort Dixcove, de heer *Zwansy*, werd ook uitgenoodigd, om de Hantaërs, welke op het Engelsche grondgebied mogten vlugten, gevangen te nemen en uit te leveren, aan welk verzoek gereedelijk voldaan werd, daar eenige dagen daarna onderscheidene gevangenen door de Engelschen werden aangebragt.

Nu werden er dagelijks van Boutrie en Pompondé, negerafdeelingen boschwaarts ingezonden, om den vijand op te sporen, zijne bezittingen te vernielen, gevangenen te maken, en de hoofden der doodgeschotenen te brengen, ten einde zich te overtuigen, of zij de hen opgelegde taak getrouw vervulden. Zulke maatregelen, welke men in onze beschaafde streken zoude moeten afkeuren, waren dáár echter noodzakelijk, dewijl de negers over het algemeen, te bereidvaardig zijn, om zich te laten omkopen, en dus zeer ligtelijk den opperbevelhebber hadden kunnen misleiden. Men had ook gelegenheid om zich te overtuigen, dat deze gestrenge bevelen de gewenschte uitkomsten hadden opgeleverd.

De kapitein *van Hopbergen* en de tweede luitenant *Koch*, werden met een 40tal soldaten naar Pompondé gezonden, ten einde eene verkenning te doen, en zich te overtuigen, of de in omloop zijnde geruchten, dat de bondstroepen aldaar met den vijand waren slaags geweest, op gronden steunde. Bij zijne aankomst in die streken, vond de kapitein *van Hopbergen*, wiens voortvarende ijver zeer geroemd werd, dat het bovenbedoelde bericht gedeeltelijk waarheid bevatte, en dat onze bondstroepen eenige Hantaërs in eene hindertaag gevonden hebbende, dezelve hadden aangetast, waarbij van weerszijden eenige gekwetsten en dooden gevallen waren.

Intusschen waren er ook tijdingen ingekomen, dat de koning van Warsaw, de grenzen van het Hantasche gebied, van de landzijde had overschreden, en dat hij zelfs meer deed,

dan hij beloofd had, daar er reeds vele gevangenen door hem gemaakt en onderscheidene vijandelijke krommen vernield waren. Het doel der onderneming scheen alzoo bereikt te zijn; dewijl de vorst van den oproerigen volksstam en eenige der voornaamste handlangers van den gepleegden moord in onze handen waren. Naar aanleiding der gunstige berigten van het gelukkig slagen der genomene maatregelen, zond de opperbevelhebber alsnu verscheidene negers, naar de meer landwaarts in gelegene streken, om aan de Hantaërs bekend te maken, dat de opstandelingen levensbehoud zouden erlangen, wanneer zij vrijwillig hunne wapens kwamen overleveren, en zich met hunne vrouwen en slaven onderwierpen. Deze vreedelievende maatregel leverde echter geene uitkomsten op, hetgeen voornamelijk aan de vrees werd toegeschreven, die zulk eene groote magt, op dat punt vereenigd, noodzakelijk moest baren, terwijl men ook dit voor de oorzaak hield, dat de gevlugte inwoners zich verscholen hielden. Om die reden gaf de opperbevelhebber de noodige bevelen tot den terugmarsch der expeditionnaire troepen en der Del-Minasche negers naar Del-Mina. Gelijkzeitig werd door hem den heer *van der Eb*, president ter kuste, benoemd tot vice-gouverneur van het Hantasche gewest, met bepaling, dat de Hantasche bevolking, in het vervolg nimmer door eenen koning uit haren stam, maar door eenen Europeër zoude geregeerd worden. De benoemde vice-gouverneur, wiens residentie te Boutrie gevestigd werd, kreeg aldaar 500 bezoldigde negers, à f 0,50 per dag, 500 te Saccondé en 200 te Chama, te zijner beschikking. Deze negersoldaten waren bestemd, om dagelijks verkenningen te doen, en zoo zij Hantaërs vonden, ze gevangen te nemen en naar Del-Mina op te zenden. Later, inziende, dat eene voortdurende bezoldiging te groote onkosten zoude veroorzaken, zoo besloot men de negers alleen dan te betalen, wanneer zij werkelijk dienst deden. Gedurende het verblijf te Boutrie, werd het hoofd-krom Boeswa, en het krom Accoda verbrand, terwijl daarbij bepaald werd, dat Boeswa en Taccorarie, niet meer mogten herbouwd worden.

De 1ste Boekhouder, de heer *Steenhoven-Maarschalk* kreeg bevel, om met de Del-Minasche, de Sacondesche, en Chamasche negers, over land naar Del-Mina terug te trekken, en de 6 à 7 krommen, tusschen Boutrie en Saccondé gelegen, te verbranden. Het krom te Boutrie en Pompondé, welks bewoners, zoo als uit de gedane navorschingen bleek, geen deel hadden genomen aan den moord van *Maessen* en *Cremer*, noch aan den aanval op den kommandeur ad interim *Tonneboeyer*, werden van deze straoefening uitgesloten.

De schepen de *Amphitrite*, de *Rhoon* en *Pendrecht*, hadden den 17den julij het anker voor Boutrie geworpen, gevolgd wordende door de *Menado* (1) welke den 15den van het vaderland komende voor de kust het anker had geworpen.

Het gevangen opperhoofd *Bonsoe*, die zich op de *Amphitrite* in de boeien bevond (2), zoude voor het vertrek der troepen, worden teregt gesteld. Een krijgsraad, op last des opperbe-

(1) Een schip mede toebehoorende aan de heeren *Hoboken* en gevoerd wordende, door den scheepsbevelhebber *Charlot*.

(2) Gedurende zijn verblijf op de *Amphitrite*, had *Bonsoe*, beproefd om zich van het leven te beroven, en was werkelijk hangende gevonden, doch, bij tijds afgesneden.

velhebers te zamengeroepen, instrueerde zijne zaak, waarna hij tot de straffe des doods met den strop, veroordeeld werd, met bepaling dat het vonnis zoude worden voltrokken, op de plaats alwaar in het vorige jaar de luit. *Maessen* en de adjuvant *Cremer* waren vermoord geworden.

Bonsoe was een man van middelmatige gestalte, en had den ouderdom van 60 jaren bereikt; zijne mond was ontbloot van tanden; hij ging eenigzins gebukt. Toen hij, bij zijne uitlevering te Saccondé, door den opperbevelhebber was ondervraagd geworden, over de punten van beschuldiging, scheen hij vrij driest voor de waarheid uit te komen, en bekende toen ook dat hij een slaaf op het graf zijns broeders had laten slagten; iets dat door het gouvernement zeer streng verboden was. Toen hem voorgehouden werd, dat het aan den opperbevelhebber, eenigzins vreemd voorkwam, dat hij zich niet verdedigd had, want dat hij zich toch zeer goed had kunnen voorstellen, dat men op hem, als hoofdleider van den gepleegden moord, en den hoon der Nederlandsche vlag aangedaan, het geheele gewicht der straf zoude doen drukken, antwoordde hij vrij openhartig, dat hij zich dat alles zeer goed had voorgesteld. Bij de verdere ondervraging, bekende hij ook, dat hij het stellige voornemen had gehad, om aan de onzen het hoofd te bieden; dat hij zich daartoe had voorbereid, en ook dat een gedeelte van zijnen stam hem bijstand beloofd had; maar dat toen zijne aanhangers vernamen, dat eene geduchte magt, van blanken en negers, met kanons bijeen getrokken werd, om hem te komen bestrijden, hij zich plotseling had verlaten gezien. Tot op het laatste oogenblik van zijne teregtstelling, welke den 27sten julij plaats had, bleef hij de hoop koesteren van zich te kunnen loskopen. Denselven dag, dat dit doodvonnis voltrokken werd, werden er nog twee voorname Hantasche chefs *Diabéné* en *Egoeman*, gevangen genomen.

Den 28sten scheepte de opperbevelhebber zich met de blanke troepen op de Rhoo en Pendrecht en op de Menado in, waarna deze met de Amphitrite onder zeil gingen en naar Del-Mina stevenden, alwaar de opperbevelhebber den 29sten ontscheepte.

De opperbevelhebber had alle redenen gehad, om over het gedrag der expeditionnaire troepen en over de officieren en schepelingen der koninklijke marine, en die van het koopvaardij-schip, te vreden te zijn. Allen hadden gewedijverd, om de bevelen van het gouvernement te volvoeren, en tot het gelukkig slagen der onderneming mede te werken. De geestdrift der troepen was voorbeeldig geweest, in weerwil van de onbeschrijfelijke vermoeijenissen welke zij hadden moeten doorworstelen. Deze zoowel als het doodelijke klimaat hadden echter slagtoffers gevergd. Dit ondervond men reeds te Boutrie, alwaar het getal der zieken en sterfgevallen dagelijks toenam. Vele bezweken aan de aldaar heerschende hevige kolijken en galkoorts (29 te zamen, waaronder de 2 officieren van gezondheid *Leiniger* en *Mayer*), en welligt zoude men grootere verliezen te betreuren gehad hebben, zonder de, boven allen lof verhevene directie en zorg van den braven chir.-majoor *Schillet*. Door zijne bijzondere verdiensten, zoowel als door zijn menschlievend hulpbetoon, heeft deze kundige arts, de aangenaamste en dankbaarste herinneringen, bij alle zijne togtgenooten, achtergelaten. Intusschen verdient het ook melding, dat de genoemde chirurgijn majoor, op het ijverigste is onder-

dersteund geworden door al de officieren van gezondheid der koninklijke marine, onder welke de heer *Slot*, die bij de kolonne gedetacheerd was, en *Eberwein*, die uit eigene beweging, de zieken te Saccondé de menschlievende hulp verleende, vele bijzondere diensten bewezen.

Op den 8sten augustus werd de luit.-kolonel *Bosch*, als gouverneur der Nederl. bezittingen ter kust van Guinea, plegtig ingehuldigd. De vorst van Del-Mina, alle zijne rijks-grooten, en vele der voornaamste kustbewoners waren bij deze plegtigheid, in feestgewaad uitgedoscht, en schitterende met hunne gouden sieraden, tegenwoordig. Na de installatie, eedaflegging en huldiging, werd het feest besloten met een groot diné, waarbij al de officieren der zee- en landmagt, de ambtenaren en voornaamste kleurlingen, genoodigd waren, en dat in de gulste vrolijkheid, en ontboezeming van vaderland-sche gezindheden afliep.

De opperbevelhebber had zich toen reeds ongesteld bevonden, en men begon te vreezen dat ook hij, den tol der ziekte van het klimaat zoude moeten betalen. Op den 10den augustus werd ZHEGest. werkelijk bedlegerig. Dien ten gevolge, nam de luit.-kolonel, kapitein-luitenant ter zee *Tengbergen*, het opperbevel op zich, en met den voortvarenden ijver, dien hij vroeger reeds aan den dag gelegd had, handelde deze, in overeenstemming met den gouverneur en den heer *Steenhoven-Maarschalk*, voor de geheele beslechting der Hantasche zaak, en de verdere aangelegenheden der kust. Het transportschip de *Merwede*, vertrok den 6den augustus met depeches naar het vaderland.

Spoedig werd er nu eene kwijtschelding aangekondigd, met het voorbehoud, dat de hoofden des opstands daarvan uitgesloten waren, als welke bij eene eventuele gevangenneming, voor eenen krijgsraad zouden teregt staan.

Een tweede krijgsraad werd alsnu bijeengeroepen, om het proces der Hantasche chefs, die gevangen zaten en van gepleegden moord en opstand tegen het wettig gezag beschuldigd waren, op te maken. Vijf dezer personen werden schuldig bevonden en veroordeeld tot de straffe des doods met de strop, welk vonnis, op den 20sten augustus, aan den voet des bergs St. Jago, werd voltrokken.

De expeditionnaire troepen, na het eindigen van dezen veldtocht, waarin zij zulke goede diensten hadden bewezen, voor het leger in de Oost-Indië bestemd, werden voor het transport in drie detachementen verdeeld. Bij het 1ste detachement bevondt zich de 1ste luit. der artillerie *Kuyck*; 't welk, op de Rhoo en Pendrecht ingescheept zijnde, den 7den augustus, naar deszelfs bestemming vertrok. De kapitein *de Reyniac*, scheepte zich met het tweede detachement op de Menado in, welke bodem den 15den het anker ligte, om naar Java te stevenen. De kapitein *van Hopbergen* met drie luitenants en een vijftigtal blanken zouden ter kust blijven, tot dat er een schip uit Nederland zoude aankomen, om dit derde detachement naar Java over te brengen.

Daar nu het doel der expeditie, bereikt was, maakte de Amphitrite zich ook gereed om naar het vaderland terug te keeren. De opperbevelhebber scheepte zich met zijn adjudant den 1sten luit. *van Exter*, en den chir.-maj. *Schillet* op dien bodem in, welke den 21sten augustus onder zeil ging.

Bij de aankomst op de kust had men aldaar de navolgende lands ambtenaren gevonden:

Van der Eb, president en sedert het sneuvelen van den heer *Tonneboeyer*, kommandeur ad interim; *Groen*, 2den president; *Varlet*, fabriekmeester; *Rodeman*, kwartiermeester; *Pignari*, assistent. Alle deze personen waren Europeanen. Vervolgens *C. Ruhle* en *J. Ruhle*, assistenten (kleurlingen); *Huidecoper*, agent te Coomassi, belast met de werking; *Schimmelketel*, Europeaan, adjudant-onder-officier, welke tijdens het verblijf van den opperbevelhebber ter kust tot assistent was benoemd.

De tweede boekhouder *Verhoef*, wegens ziekte naar het vaderland terugkeerende, zoo werd de assistent *Dercx*, in deszelfs plaats tot 2den boekhouder benoemd.

De vaste bezetting op de kust bestond geheel uit inlanders, die vrij goed geoefend waren.

De ziekte des opperbevelhebber, had reeds dadelijk een zeer ernstig aanzien gekregen, en werd door eene bijkomende geelzucht en verval van krachten meer en meer bedenkelijk. De zorgen, door de chirurgijns-majours *Schillet* en *Dumont*, die door den eersten in consultatie was geroepen, aangewend, moeten hoog geroemd worden, doch zij vermogten niets tegen de hevigheid der ziekte. Bij zijne aankomst op de Amphitrite, scheen de zieke eenigzins op te fleuren, doch den volgenden dag zonk het uitgeputte ligchaam in één, en de generaal-majoor *Verveer* gaf tegen vijf uren des nademiddags den geest. De pogingen om het lijk naar het vaderland over te brengen, mislukte, zoodat men het voor de gezondheid der equipage noodig oordeelde, om hetzelfde over boord te zetten, hetgeen den 5den september plaats had.

Zoo was dan deze expeditie, ten doel hebbende, om de eer der Nederlandsche vlag door kracht van wapenen te handhaven, en 's konings regten te doen eerbiedigen, op eene waardige wijze volbragt. Zoo al de expeditionnaire troepen en onze brave schepelingen in geen ernstige gevechten zijn gewikkeld geworden, is het echter niet minder waar, dat zij daaraan verre de voorkeur zouden hebben gegeven, wanneer zij de onbeschrijfelijke vermoeijenissen en de doodende werking van het klimaat hadden kunnen ontgaan. De moed en geestdrift die zij hebben aan den dag gelegd, en het kloekmoedig trotseren van gevaren, die voorzeker grooter waren, dan die, welke men in het gevecht het hoofd moet bieden,

verdienen te regt door ieder, die het wel meent met 's lands onvervreembare regten en belangen opregt te worden gehuldigd.

J. C. v. R.

B E R I G T.

Ter bevestiging van onzen wensch, om de eerste te zijn, die een eenigzins officieel verslag van den togt naar de kust van Guinea mededeelden, en zodoende zelfs ons officieel blad voor te komen, hebben wij eenige artikelen, die reeds gezet waren, moeten ter zijde leggen. Intusschen kunnen wij aan de vele aanvragen, om eenige inlichtingen te hebben, over het door de Erven *Doorman*, aangekondigde werk: *Bydragen tot de krygsgeschiedenis van Napoleon Bonaparte*, door den adjudant van Z. E. den directeur-generaal van oorlog, de kapitein *E. van Löben-Sels*, met weinige woorden voldoen: Het manuscript van het eerste deel, dat in de volgende maand gedrukt het licht zal zien, even als de bouwstoffen voor de volgende deelen, waren ons bekend, en welligt hebben wij er iets toe bijgebracht, om de zedige bescheidenheid des schrijvers, die tot eigen onderrigt de opstellen vervaardigd had, te overwinnen en hem aan te moedigen, deze kernachtige vrucht van veel omvattende studie, publiek te maken. De geschriften van *Clauzewitz* hebben den schrijver voorgelicht in de massa van relazen, en veeltijds tegenstrijdige beschrijvingen der hoofdgebeurtenissen, en daardoor heeft hij het geluk gehad, van zich niet te laten wegslepen door schoonheid van taal, of door eene meer geestige, dan op gronden steunende critiek. De schrijver heeft naar helderheid van denkbeelden, en naar waarheid gezocht. Zodoende heeft zijn werk eenen nieuwen en oorspronkelijken vorm verkregen, waarbij de lezer op het standpunt geplaatst wordt, waarop men eigenlijk moet staan, om de krijgsgeschiedenis te lezen. Hetzelve valt ook eenigzins in den smaak onzer vroeger medegedeelde denkbeelden over de studie der krijgsgeschiedenis. Bij eene volgende gelegenheid zullen wij hierop terugkomen.

J. C. v. R.

B I J L A G E V,

Behoorende bij den Militairen Spectator, 7de Deel, n°. 5.

(Maand November, 1838.)

LAATSTE BENOEMINGEN, OVERPLAATSINGEN EN VERANDERINGEN BIJ HET LEGER.

BENOEMD:

Tot kommandant van het huis van correctie te Hoorn: de maj. op non-activiteit A. Weber. Bij het korps mariniers: tot 1sten luit.-kwartierm., de 2de luit.-kwartierm. J. H. Besou. Tot 2den luit.-kwartierm.: de serg.-maj. C. Deijll, beide van het korps. Bij de 1ste afd. mob. Geld. schutt.: bij het 2de bat., tot kap. de 1ste luit. A. van Hoijtema, van het 3de bat.; tot 1sten luit.: de 2de luit. H. J. Ardesch van Hamel, van het bat.; bij het 3de bat., tot 1sten luit.: de 2de luits VV. Abbing en J. N. M. van Everdingen, alle van de afd. Tot 2den luit. Jonkh. P. Bouwens, schutter bij de 2de afd. mob. Geld. schutt. Bij de 3de afd. mob. N. H. schutt., tot 1ste luits.: de 2de luits. N. van Goudoever en K. Kaan.; tot 2de luits.: de schutters F. L. IJserstit, E. L. Schuurmans en J. W. A. Barnaart. Bij de 4de afd. mob. Z. H. schutt., tot kapitein: de 1ste luit. C. C. Bredero. Bij het bat. mob. Drentsche schutt., tot 1sten luit.: de 2de luit. A. M. J. Textor; tot 2de luits.: de serg. M. J. Oosting, de four. G. H. Woltersom, en de schutt. N. J. B. van Hamel en J. H. ten Holthe. Bij den staf der genie, tot luit.-kolonels-ing.: de maj.-ing. A. Kool en C. F. Gey. Bij het korps ing., min. en sapp., tot maj.: de 1ste kap.-ing. F. H. de Veije. Bij den staf van het korps ing., min. en sapp., tot maj.-ing., de 1ste kap.-ing.: J. C. Biben; tot 1sten kap.-ing., de 2de kap.-ings.: J. H. Lexau Rijsterborg en P. H. van der Kemp; tot 2de kap.-ings.: de 1ste luit.-ings. H. J. van Druijnen, W. S. van der Hart Beek en J. van der Stok. Tot 1ste luits.-ings.: de 2de luits.-ings. E. H. Bergsma en J. W. K. de Leeuw. Bij het korps ing., min. en sapp., tot 1ste luits.: de 2de luits. E. A. Camp, N. van der Wijck en G. T. van Limborch van der Meersch. Bij het wapen der art. in Oost-Indie, tot 2de luits.: de wachtm.-tit. G. R. P. Umbgrove, van het korps rijd. art.; de serg.-tit. G. J. M. van Reede van Oudtshoorn en J. IJzenhoedt Grevelink, beide van het 4de bat. art. nat. mil.

VERPLAATSINGEN.

Bij de mil. bakk. te 's Bosch: de 1ste luit. Koppelaar, van de 2de afd. inf. administ. der mil. bakk. te Breda. Bij de mil. bakk. te Breda: de 1ste luit. Hoedt, van de 2de afd. inf. administ. der mil. bakk. te 's Bosch. Bij de 14de afd. inf.: de 1ste luit. J. H. Baetsch, van de 5de afd. inf. Bij de 18de afd. inf.: de 1ste luit. VV. IJske, van de 7de afd. inf. Bij het wapen der art. in Oost-Indiën: de 1ste luit. M. Rijnen, van het 3de batt. art. nat. mil.; de 2de luits. F. H. Kuijpers, van het 4de batt. art. nat. mil. en A. VV. van Haesten, van het 3de idem.

EERVOL ONTSLAGEN.

De 1ste luit. H. Rijnders, van het 3de bat. der 1ste afd. mob. Geld. schutt., en tevens als 2de luit. bij het 2de bat. der 1ste afd. rust. schutt. van de prov. Gelderland. De kap. Jhr. Mr. J. M. Deutz van Assendelft, van het 1ste bat. der 1ste afd. mob. Noord-Holl. schutt. en bij de dienst. schutt. te Amsterdam. De kap. C. H. Happé, van de 17de afd. inf., uit de laatstelijk door hem bekleedde betrekking van 1sten luit.-adj. bij het 1ste bat. der 3de afd. mob. Zuid-Holland. schutt. De tijdelijke adj.-paard.-arts J. Obdam, van het bat. art.-transport-trein. De gen.-maj. titul. VV. M. von Schmidt, als mil. commiss. te Haarlem. De 2de luit. Roell, van de afd. kur. n°. 1. De 1ste luit. K. Huffel, van het depôt der 7de afd. inf., uit de betrekking van administ. der garn.-bakk. te Zwolle.

NON-ACTIVITEITS-TRACTEMENT VERLEEND AAN:

Den kol.-ing. de la Rochette. Den luit.-kol.-ing. H. Engelen. Den kap. Hoeksma, van de 8ste afd. inf. Den 1sten luit. E. B. Sutherland, van de 9de afd. inf.

TIJDELIJK OP NON-ACTIVITEIT GESTELD:

De 1ste luit. A. S. de Vree, van de 17de afd. inf.

OVERLEDEN.

De maj. van Bronkhorst, van het reg. ligte drag. n°. 5. De maj. Buma, van het reg. huss. n°. 6. De kap. J. Vrij, van de 10de afd. inf. De 2de luit. B. Deufferwiel, van de 10de afd. inf. De 2de luit. de Feijfer, van de 7de afd. inf.

